Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Aralık / December 2019, 27 : 420-454

Vâkıdî'nin İbn İshâk'tan İntihal Yapıp Yapmadığına Dair Bir Değerlendirme

An Evalation Of Whether Wâkıdî Made Plagiarism From Ibn Ishâq

Haci ATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr., Osmaniye Korkut Ata University, Faculty Of Theology

Osmaniye, Turkey

haciatas@osmaniye.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9276-2966>

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.38902>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 09 Ekim / October 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 14 Aralık / December 2019

Yayın Tarihi / Published: 31 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2019

Cilt / Volume: 27

Sayfa / Pages: 420-454

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Vâkıdî'nin İbn İshâk'tan İntihal Yapıp Yapmadığına Dair Bir Değerlendirme*

Öz: İbn İshâk (ö. 151/768) ve Vâkıdî (ö. 207/823) siyer târihinin en önemli iki âlimidir. Her ikisi de kendilerinden sonra gelen İslam târihçilerine öncülük etmiştir. Bu öncülük rivâyet nakil metotlarında görüldüğü gibi rivâyetlerin metinlerinde de görülmektedir. İbn İshâk'ın eserinin büyük bölümü İbn Hişâm tarafından günümüze aktarılmıştır. Bu eser Hz. Muhammed'in Âdem peygambere kadar uzanan soyu kütüğü ile başlar ve Hz. Peygamber'in hayatı ile devam eder. Vâkıdî'nin eseri ise Hz. Peygamber'in seriyye ve gazvelerini kapsar.

İbn İshâk ve Vâkıdî, eserlerinde meşhur siyer ve hadis âlimi İbn Şihâb ez-Zührî'den rivâyette bulunmuşlardır. Ancak Vâkıdî, Zührî'nin meşhur öğrencilerinden olan İbn İshâk'tan doğrudan hiç rivâyet almamıştır. Onun bu tavrı Horovitz ve Wellhausen gibi bazı müsteşriklerin dikkatini çekmiş ve onlar bu durumu şüpheli görmüşlerdir. Bu şüphelerini desteklemek için İbn İshâk'ın *Sîre*'si ile Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Meğâzî*'sinde bazı bölümlerin birbirine çok benzediğini ifade etmişlerdir. Bu iddiadan yola çıkılarak Vâkıdî'nin rivâyetlerinde gizli bir şekilde İbn İshâk'tan faydalanıp faydalanmadığı tespit edilmeye çalışıldı.

Bu iki müellif aynı dönemde yaşamalarına rağmen birbirleri ile doğrudan görüşüp görüşmedikleri konusunda net bir bilgiye ulaşamıyoruz. Kaynaklarda İbn İshâk'ın, Vâkıdî'nin hocası olduğuna dair rivâyetler olmasına rağmen bu hususta her ikisinden de birinci ağızdan bir açıklama göremiyoruz. Bu nedenle İbn İshâk'ın *Sîre*'si ile Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Meğâzî*'sinde yer alan rivâyetlerden yola çıkılarak Vâkıdî'nin intihal yapıp yapmadığı bilgisine ulaşılmaya çalışıldı. Çalışmamızda Vâkıdî'nin İbn İshâk'tan gizli bir yolla aktarımda bulunmadığı, onun, rivâyetlerini kendine has bir üslup ve isnâd yöntemi ile naklettiği sonucuna ulaştık.

Anahtar Kelimeler: Siyer, İbn İshâk, Vâkıdî, Isnâd, Rivâyet, İntihal.

An Evalation of Whether Wâqîdî Made Plagiarism from Ibn Ishâq

Abstract: Ibn Ishâq (d.151/768) and Wâqîdî (d. 207/823) are the two most important scholars in the siyar history. Both pioneered the Islamic Historians who came after them. This leadership has seen in the texts of the narrations as seen in the transfer methods. Much of Ibn Ishâq's work has been transferred to the present day by Ibn Hisâm. This work begins with the generation of the Prophet Muhammad extending to the Prophet Ādam and

* Bu makale, Çukurova II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi'nde sunulacak basılan "İbn İshâk ile Vâkıdî'nin Yöntem Bakımından Benzerlik ve Farklılıkları" adlı tebliğin içeriği genişletilerek ve değiştirilerek üretilmiş halidir.

continues with the life of the Prophet Muhammad. The work of Wâqidî covers the military expeditions and gazvâhs of the Prophet Muhammad.

Ibn İshâq and Wâqidî narrated in his own books the famous siyar and hadith scholar Zuhri. However, Wâqidî did not receive any narrations directly from Ibn İshâq, one of the famous students of Zuhri. His attitude attracted the attention some orientalist, such as Horowitz and Wellhausen, and saw this suspicious. They stated that in order to support these doubts, some sections of Ibn İshâq's *Sîra* and Wâqidî's *Kitābu'l-Maghāzî* were very similar. Based on this claim, it was tried to determine whether or not Wâqidî used in his narrations in a secret manner.

Although these two authors live in the same period, we can't reach any clear information about whether they are directly in contact with each other. Although sources say that Ibn İshâq is the teacher of Wâqidî, we do not see a first-ever explanation from both of them. For this reason, it was tried to find out whether Wâqidî made plagiarism based on the narrations in Ibn İshâq's *Sîra* and Wâqidî's *Kitābu'l-Maghāzî*. In our study, we reached the conclusion that Wâqidî did not transmit a secret way from Ibn İshâq and that he narrated his narrations in his own style and isnād method.

Keywords: Siyâr, Ibn İshâq, Wâqidî, Isnād, Narration, Plagiarism.

GİRİŞ

İlk Siyer çalışmalarını Hicrî II. yüzyıldan itibaren başlatmak mümkündür. Bu alanda te'lif edilerek günümüze ulaşan ilk eser de İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/742) *Meğâzî*'sidir.¹ İlk İslam Târihi kaynakları genellikle "derleme-toplama" rivâyetlerden oluşan eserleri ihtiva ediyordu. Bu rivâyet toplama usulü o dönemde kabul gören bir yöntemdi. Mevcut eserlerin sistemli bir yöntem bilgisi ile tenkit edilmesi ilk İslam târihçilerinin uyguladığı bir usûl değildi.² Bu nedenle, İslam târih yazıcılığını rivâyetçi (nakilci) usûl ile başlatmak mümkündür.³

İslam'ın doğuşundan itibaren Müslümanlar Hz. Peygamber'in (sav) hayatını öğrenmeye karşı büyük bir ilgi duymuşlardır. Bazı Müslümanlar onun ibadet, muamelât ve fıkıhla ilgili sözlerine ilgi duymuşlar, bazıları ise onun aile hayatına, ahlâkına, savaşlarına ilgi göstermişlerdir. Böylece hadis ve siyer kitapları yazılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Siyer rivâyetleri de hadislerde olduğu gibi isnâd ve metin düzeninde nakledildiği için bunlar da hadis usûlcüleri tarafından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Dolayısıyla siyer

¹ Sabri Hizmetli, *İslam Târihi (İlk Dönem)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1999), 82.

² Hizmetli, *İslam Târihi*, 42-43.

³ İbrahim Kafesoğlu, "Târih İlmi ve Bizde Târihçilik", *İst. Üniv. Edeb. Fak. Târih Dergisi*, (Mart 1962-Eylül 1963): 1.

rivâyetleri hadis nakil yöntemlerine uygulanan bir yöntem çerçevesinde tenkit edilmiştir.⁴ Bu yöntem de uygulamada bazı sorunlara neden olmuştur. Hadis nakil usullerini rivâyetlerinde yeterince uygulamayan siyer âlimleri münekkitletlerin şiddetli eleştirilerine maruz kalmışlardır. Siyer ilminin kendine has bir tenkit metodu olmadığı için de siyer âlimleri bu eleştiriler karşısında kendilerini savunmada yetersiz kalmışlardır.

İslam târihçileri doğrudan veya dolaylı olarak birbirlerinden bilgi ve haber alışverişi yapmışlardır. Özellikle ilk siyer yazarları olan İbn İshâk, Vâkıdî, İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Taberî gibi adından söz ettiren ilk siyer ve târih yazıcıları birbirlerinden rivayet naklinde bulunmuşlardır. Haddizatında bu, kaçınılmaz bir durumdu çünkü elde mevcut olan sayılı kaynaktan nakiller yapmaktan başka bir çare de yoktu. Ancak haber ve nakillerin gizli bir yolla, kaynak gösterilmeden nakledildiğine dair önemli iddialardan söz etmek de mümkündür. Bilhassa Vâkıdî hakkında öne sürülen bu iddiaların araştırmaya muhtaç olduğu düşüncesi ile bu çalışma oluşturuldu. Bu konuyla ilgili olarak J. M. B. Jones, *İntihal Açısından Vâkıdî ve İbn İshâk'a Göre Atike'nin Rüyası ve Nahle Seriyyesi*, Kasım Şulul'un tercümesi ile okurların hizmetine sunulmuştur. Bu esere ilaveten Şaban Öz'ün *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* ismiyle kaleme aldığı doktora tezinde Vâkıdî'nin intihal yapıp yapmadığına dair değerlendirmesine yer verdiği bir bölüm yer almaktadır.

1. TARİH YAZICILIĞINDA RİVÂYETÇİ METOD

Rivâyetçi veya naklî yazım (vak'anüvislik) anlayışına göre olaylar sebep-sonuç ilişkisi düşünülmeden ele alınır; rivâyetler herhangi bir eleştiriye tabi tutulmaz, incelenmez doğrudan nakletme esasına dayanır. Meselâ Herodot târihi, ilk dönem İslam târihi eserleri bu zümreye girer.

Rivâyetçi metot târih yazıcılığının en eski şeklidir. Bu metot Müslüman târihçiler tarafından da başarıyla uygulanmıştır. Hatta İslâm târihçiliği "rivâyetçi târihçilik" olarak kabul edilebilir. Olaylarla ilgili haberler olduğu gibi, genellikle tenkide tabi tutulmaksızın, yorum yapılmadan zamanımıza kadar gelmiştir. Nâdiren haberler tenkit edilir ve yorumlanır, değerlendirme kısmı genellikle okuyucu ve araştırmacıya bırakılır. Haberlerin bu şekilde olduğu gibi günümüze ulaşması düşünülenin aksine olumlu sonuçlar doğurmuştur. Nitekim geçmişte bu tür rivâyetler zayıf görüldüğü için terkedilmiş olsaydı şimdilerde bunların birçoğundan bihaber olurduk.⁵

2. SİYER RİVAYETLERİNDE İSNÂD VE METİN İLİŞKİSİ

İslam literatüründe isnâd, rivâyetlerin nakli hakkında bir tabirdir, hadis ve siyer haberlerinin de önemli bir parçasıdır. Buna göre isnâd, haberi ilk nakleden kişiye kadar belli bir metotla ulaştırmak,⁶ şeklinde tanımlanmıştır. Başka bir ifadeyle bir olayı nakleden râvinin, onu kimden aldığını, aldığı kimsenin de kaynağını belirtmesine isnâd denir. Böylece

⁴ Talat Koçyiğit, *Hadis Târihi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1977), 208.

⁵ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Târih Coğrafya Yazılışı*, (İstanbul, İSAR, 1998), 11.

⁶ C. Kâsımî, *Kavâidü't-tahdîs, dâru ihyâi's-sünneti'n-nebeviyye*, (Beyrut: 1399/1979), 202.

haberinin ilk kaynağı olan Hz. Peygamber'e ulaşınca kadar kesintisiz bir râvi zinciri kurulur. İşte bu nakil zincirine "isnâd" adı verilir.⁷

Bunun içindir ki, hadis/sünnet ile ilgili rivâyetlerin değerlendirilmesinde isnâdın önemi son derece büyüktür. Zira isnâdı gösterilmeyen bir sözü hadis olarak nakletmek mümkün değildir.⁸ Aynı şekilde siyer rivâyetleri için de isnâdın yeri önemlidir ancak siyer âlimlerinin bütün rivâyetleri için bir isnâd kullandıklarını söylemek güçtür. Bu nedenle hadis usûlcüleri isnâdı olamayan siyer haberlerini sahih kabul etmemişler; bu minvalde isnâd kullanmayan siyer âlimlerini de güvenilir bulmamışlardır.

Hadis ve siyer haberlerinin derlenip toplanması ve kitap haline getirilmesi Hicri II. yüzyılın önemli ilmî faaliyetlerindendir. Bu anlamda bu iki ilim dalının aynı dönemde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Buna ilaveten metot bakımından da bahsi geçen iki ilim dalı arasında önemli benzerlikler göze çarpar. Bu üsluba göre her târihî hâdis, o dönemde yaşamış bir râvinin sözleriyle rivâyet edilmiş olacak ve isnâd yoluyla eserin yazarına kadar ulaştırılacaktır. Eğer râvi zincirinde herhangi bir sorun yoksa o haber sahih ve güvenilir kabul edilecektir. Ancak bu tenkit şekli olayın senedinde yer alan râvilerle sınırlı kalmıştır. Haberin metin kısmına aynı derecede özen gösterilmemiştir. Isnâd tenkidi olarak nitelendirilen bu metodun çoğunlukla hadis âlimleri tarafından uygulandığını söylemek mümkündür. Ancak hadis âlimleri aynı metodu siyer haberleri için de kullanınca bazı değerlendirme problemleri ortaya çıkmıştır.⁹

Siyer âlimleri de hadis âlimleri gibi rivâyetlerini büyük oranda isnâd yoluyla nakletmişlerdir. Ancak bu hususta hadisçiler kadar titiz davranmadıkları eleştirisi ile karşı karşıya kalmışlardır. İbn İshâk ve Vâkıdî gibi ilk siyer müellifleri de hadisçiler gibi rivâyetlerinde isnâd kullanmışlar ancak bu yöntemi naklettikleri bütün haberlerde uygulamamışlardır. Bu yüzden de hadis âlimlerinin sert eleştirilerine maruz kalmışlardır. Siyer haberlerinin özelliğinden kaynaklı bir yaklaşımla ilk siyer yazarları haberlerini yer ve zaman göstererek almışlar ve bu haberleri yorumlamadan sonraki nesillere aktarmışlardır. Onlar için olayın metin kısmı ön planda olduğundan naklettikleri rivâyetlerin senedindeki râvileri araştırmak gibi bir çaba içerisine girmemişlerdir. Bunun sonucunda hadisçiler tarafından eleştirilmeleri kaçınılmaz olmuştur.¹⁰

Her ne kadar isnâd sistemi hadis ile siyerin ortak uygulaması olarak görülse de hadis ilminin temelini oluşturan isnâd yönteminin siyer yazıcılığında aynı hassasiyet içinde kullanıldığını ifade etmek zordur. Bu yüzden İbn İshâk ve Vâkıdî gibi ilk siyer yazarları isnâd yöntemi bakımından değerlendirmeye tabi tutulduğunda, tabiri caizse, sınıfta kaldıkları görülmektedir.

⁷ Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: 1992), 165.

⁸ Ali Çelik, "Târih Yazıcılığında Isnâd'ın Kullanılışı ya da Rivayetçi Metod", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/2, (2003): 12.

⁹ Şefaettin Severcan, "Rivayetlerin Bilimselliği (Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi)", *İSTEM* 5/9, (2007): 25; Philip Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Târihi*, trc. Salih Tuğ (İstanbul: 1980), 2/594.

¹⁰ James Robson, "İbn İshâk'ın Isnâd Kullanışı (1)", trc. Talat Koçyiğit, *AÜİF Dergisi* (1962): 118; Ahmed İmtiyaz, "Bir Muhaddis Olarak Vâkıdî", trc. Ramazan Özmen, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, (Van 2000): 429-439.

Meşhur İslam Târihçisi Taberî de (ö. 310/923) haberleri tenkit etmeden kitabına doğrudan aldığı için şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. O, bu eleştirileri alacağını bilircesine ta o dönemde bir anlamda kendisini eleştirenlere cevap vermiştir: “Bu kitabımızı inceleyenler bilsinler ki burada naklettiğim rivâyetlerin büyük çoğunluğu aklî delillere ve insanların düşünerek ortaya koydukları sebeplere dayanmamaktadır. Bunlar, sened zincirleriyle râvilerini gösterdiğim haber ve rivâyetlere dayanır. Çünkü geçmiş dönemlere ait olan haberlerin ve olayların bilgisi bunları yaşamamış ve görmemiş olanlara ancak, onları görenlerin haber vermeleri; duyanların o haberleri nakletmeleri ile bilinir. Bunlar aklî çıkarımlar ve düşünceler yoluyla bilinmez.”¹¹ Elbette Taberî'nin burada sözünü ettiği konu sadece isnâd tenkidi değil aynı zamanda haberlerin metinlerinin de tenkit edilmesi ile ilgilidir.

İbn Haldun (ö. 808/1406) da duydukları her haberi olduğu gibi alan yani rivâyetçi metodu benimseyen târihçileri eleştiren ilim adamlarından biridir. Ona göre bazı târihçiler: “Yanlış rivâyetleri araştırıp sorgulamadan, işittikleri şekliyle bize naklettiler. Olayların nedenlerini düşünmediler ve kavramadılar. Yanlış ve bâtil olan haberleri kaldırıp atmadılar, onları reddetmediler. Bunlarda hakikati araştırma çabası az idi.”¹²

Rivâyetleri sorgulamadan nakleden târihçilerin bu tavırlarının arka planında iki sebep görünmektedir: Birincisi, dönemlerinin rivâyet usul anlayışının metin tenkidine ihtiyaç duymamasıdır. Onlara göre, geçmişin bilgisi aklî çıkarımlar ve düşünce yoluyla değil ancak rivâyet yolu ile bilinebilir. Bu yüzden dönemin târihçiliğinde “rivâyet târihçiliği” hâkimdir. İkinci ise, bu ilim adamlarının metin tenkidi yapmadan kendilerine ulaşan bütün rivâyetleri sonrakilere taşımakla çok önemli bir hizmete aracılık ettiklerini düşünmeleridir. Şayet onlar, kendilerine ulaşan rivâyetleri eleyip bir kısmını atmış olsalardı birçok haber târihin sahnesinden kaybolup gitmiş olacaktı. Bunun sonucunda ise bugün elimizde bulunan geçmişle ilgili çok önemli miktarda bilgi yok olacaktı. Dolayısıyla biz, geçmişle ilgili bilgilerimizin önemli bir bölümüne bu ilim adamlarının zayıf görüp de atmadıkları rivâyetler sayesinde sahibiz.¹³

Sonuç itibariyle elimizdeki siyer rivâyetleri insan yapımı bir üründür. İnsanın elinden çıkan her eserin içinde bir hata veya kusur ihtimali her dönemde olmuştur ve bundan sonra da olacaktır. Eski müelliflerin, haberleri sorgulamadan almaları elbette eleştirilmelidir. Ancak bu eleştirileri yaparken o zamanın rivâyet metodu, imkân ve şartları da görmezden gelinmemelidir. Onların bizlere bıraktığı bu zengin malzemeyi modern teknik ve metotlarla bilimsellik süzgecinden geçirdikten sonra bu haberlerin doğrularını alıp sahiplenmek ve onları korumak gerekir. Ayrıca bu bilimsel yaklaşım sonucu ortaya çıkan zayıf haberleri de bir kenarda muhafaza edip ihtiyaç hâsıl olduğunda kullanmak gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü şimdilerde bilime göre sağlam görülmeyen bir rivâyet/haber sonraları başka verilerin doğrulanmasında kullanılabilir.

3. İBN İSHÂK'IN SİYER RİVAYETLERİNDEKİ METODU

¹¹ Taberî, *Târihü'l-ümem ve'l-mülûk*, 11 Cilt, (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî, ts.), 1: 7-8.

¹² İbn Haldun, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ, 5. Baskı, (İstanbul: Dergâh yay., 2007), 160.

¹³ Severcan, “Rivayetlerin Bilimselliği”, 25.

Muhammed b. İshâk, (ö. 151/768) meşhur hadis ve siyer müellifi Zührî'nin en önemli öğrencisidir.¹⁴ İbn İshâk Hicrî II. yüzyılın ilk yarısında siyer alanında kendini göstermiş ve kendinden sonrakilere de kalıcı etkiler bırakmıştır. İbn İshâk, dünya târihini Peygamberler Târihi olarak algılamış, siyeri de bu târihin son halkası olarak görmüştür.

Muhammed b. İshâk b. Yesâr'ın *el-Mübtede ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzî (es-Sîre)* isimli eseri günümüze kısmen ulaşmıştır. Eksik nüshalar halinde elimize ulaşan eser iki ayrı yazar tarafından neşredilmiştir. Bunlar, Muhammed Hamîdullah'ın *Sîretü İbn İshâk el-Müsemma bi Kitâbi'l-Mübtede ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzî* ismiyle 1981 yılında neşrettiği nüsha ve Süheyl Zekkâr'ın *Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzî* ismiyle 1976 yılında neşrettiği diğer nüshadır.¹⁵

İbn Hişâm (ö. 218/813), İbn İshâk'ın eseri üzerinde bazı eklemeler ve eksiltmeler yaparak onu yeniden yazdı. Özellikle peygamberler târihi kısmındaki isrâiliyât türü haberleri kitaptan çıkardı. Buna ilaveten, Kur'an'da yer almayan ve Hz. Peygamber'le ilgisi olmayan konuları; tanınmış şairlere ait olmayan şiirleri de eserine almadı. Çok fazla olmamakla beraber kendisi de bazı ilavelerde bulundu. Bu düzenlemeden sonra İbn İshâk'ın eseri İslam dünyasında İbn Hişâm'ın adıyla meşhur oldu. Bundan sonra yazılan siyer kitapları için bu eser en temel kaynak hâline geldi.¹⁶

İbn İshâk'ın, çoğu sahabe çocuğu olan 100 kadar Medineli râviden hadis aldığı nakledilmiştir.¹⁷ İbn İshâk'ın eserini yeniden derleyen İbn Hişâm *el-Mübtede* adıyla anılan bölümün büyük kısmını eserine almadığı için İbn İshâk'ın kısas-ı enbiyası ve Cahiliye dönemini ilgilendiren haberleri daha çok Taberî'nin târih ve tefsir kitaplarında görüyoruz. Mekke'nin ve Kâbe'nin eski târihiyle ilgili bölümleri ise Ezrakî'nin *Ahbâru Mekke* isimli eserinde bulabiliyoruz.¹⁸

İbn İshâk'ın *Mübtede* ismini verdiği eserinin başlangıç kısmı Taberî'nin başlangıcı ile mukayese edildiğinde İbn Hişâm'ın çıkardığı bölümün oldukça geniş olduğu görülür. Ayrıca bu bölümün masal ve isrâiliyâttan olması da onun değerini azaltmaz. İbn Hişâm'ın ilim ehline bilinmeyen şiirleri eserden çıkarması da onun yaptığı hatalardan biridir. Her ne kadar İbn İshâk'ın şiir bilgisi arzu edilen ölçüde değilse de İbn Hişâm'ın, şiir alanındaki değerlendirmeyi şairlere bırakması daha isabetli olurdu.¹⁹

İbn İshâk eserini üç bölümde ele aldı: Hz. Âdem'den Hz. İsmail'e kadar peygamberlerin târihi (el-Mübtede), Hz. İsmail'den Hz. Peygamber'e kadar olan târih (el-Meb'as) ve Hz. Peygamber'in bi'setinden önceki ve sonraki hayatı ve icraatı (el-Meğâzî). İbn İshâk, eserinin birinci bölümündeki bilgileri daha önceleri Araplar tarafından toplanan ve Mısır'daki tahsili esnasında tamamladığı isrâiliyât bilgilerine dayandırdı. İkinci bölümü ise İslam'dan önceki Arapların târihlerinden ve neseblerinden bahseden daha çok efsanevî

¹⁴ Şeşen, *Müslümanlarda Târih Coğrafya Yazılışı*, 26.

¹⁵ Çelik, "Târih Yazıcılığında İsnâd'ın Kullanılışı ya da Rivayetçi Metod", 17.

¹⁶ Mehmet Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal, İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Eylül – Aralık 2007): 133-134.

¹⁷ Mustafa Fayda, "İbn İshâk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 94.

¹⁸ Fayda, "İbn İshâk", 20: 95.

¹⁹ X., "İbn İshâk'ın Hayatı", trc. Mustafa Sabri Küçükaşçı, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (İstanbul, Ocak 1996): 181-187.

haberlerin yer aldığı kaynaklara dayandırdı. Mukaddime olarak kabul edilebilecek bu iki bölümden sonra İbn İshâk, Hz. Peygamber'in hayatını ele almaya başlamıştır. Hâdiseleri sıralı olarak değil de Hz. Peygamber'in zatında bizzat vaki olan kıssalar gibi sevk ederek Hz. Peygamber'in hayatıyla uzaktan ve yakından alakası olan, başkalarına ait kıssaları da anlatmıştır. İbn İshâk, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hicri I. yüzyılda Müslümanların bir araya getirdikleri aşağı yukarı bütün târîhî bilgileri tespit etmiştir. Onun Mekke devrine Medine devrinden daha çok önem verdiği söylenebilir. Bu kısma Hz. Peygamber'in nübüvvet alametlerini zikreden bir giriş yazarak nübüvvet ve onun sıhhatiyle uzaktan yakından alakalı bütün kıssaları aktardığı görülür.²⁰

Bilindiği gibi İbn İshâk, hadisçiler gibi rivâyetlerinin büyük kısmını isnâd ve metin bütünlüğü içinde aktarır ancak o, hadis âlimleri gibi bütün rivâyetler için bir sened zinciri kullanmaz. Bazen de hadis usûlcülerinin kıstaslarına uymayan bir tarzda isnâd kullanır. O, bazen kendi şeyhini zikretmekle yetinir bazen de isnâd zincirini eksik bırakır; bazen de bir sahabîye veya Hz. Peygamber'e kadar giderek muhtelif şekillerde isnâdı kullanır. Bazı haberleri de onları zikreden herhangi bir râviye dayanmaksızın umumi bir ifade ile anlatmaya başlar. Fakat bu metot, onun sadece mevzuuya giriş metodudur, bunun arkasından genellikle hâdisenin çeşitli isnâdlarını vermeye veya olayların farklı anlatılışlarını aktarmaya devam eder. Bununla beraber, Bedir ve Uhud savaşlarında olduğu gibi her iki taraftan ölen kimselerin isimleri gibi önemli bir haberi naklederken hiç râvi ismi vermemesi dikkat çekicidir. Böyle yapmasının sebebi muhtemelen bu kadar meşhur bir hadise için isnâd vermenin lüzumsuz bir çaba olacağını düşünmesindendir.²¹

İbn İshâk, bazı rivâyetlerinde “âlimin biri, filan aileden bir şahıs, filan kabileden bir kimse” gibi müphem ifadelerle râvileri zikreder. Bunun yanında onun başka bir uygulaması da şüphe duymadığı bir şahsın ismini zikretmeden ondan nakil yapmasıdır. İbn İshâk'ın bu yöntemi neden uyguladığını tam olarak açıklamak mümkün görünmemektedir. İbn İshâk, isimsiz râvileri bazen de “ilim ehlinde biri” ve “Tayy ricalinden biri” şeklinde zikretmiştir.²² İbn İshâk'ın diğer bir nakil metodu da birbirleriyle çelişen rivâyetleri “Allah, olanı daha iyi bilir” ilavesiyle bitirmesidir.²³

İbn İshâk, bazı haberlerde, “bana ulaştığına göre” veya “bana zikredildi” şeklinde ifadeler kullanmıştır. Muhtemelen bu haberlerin açıklamaya ihtiyaç duyulmayan bilgiler içermesinden veya bunları herhangi bir râviye bağlama zarureti görmediğinden bu tür ifadelerle aktarmıştır.²⁴

İbn İshâk'ın kaynağını gizlemesinin bir diğer muhtemel nedeni de ilmî rekabettir. İbn İshâk, Musâ b. Ukbe'yi eserinde zikretmemiştir. Aynı şekilde Vâkıdî de *Meğâzî*'sinde İbn

²⁰ X., “İbn İshâk'ın Hayatı”, 185.

²¹ Rabson, “İbn İshâk'ın İsnâd Kullanışı (1)”, 118.

²² Rabson, “İbn İshâk'ın İsnâd Kullanışı (1)”, 118-119.

²³ Rabson, “İbn İshâk'ın İsnâd Kullanışı (1)”, 120.

²⁴ Rabson, “İbn İshâk'ın İsnâd Kullanışı (1)”, 121.

İshâk'ı zikretmemiştir. Vâkıdî'nin İbn İshâk'ı zikretmeme nedeniyle İbn İshâk'ın Musâ b. Ukbe'yi zikretmeme nedeni aynıdır. Bunun nedeni alanlarındaki ilmî rekabettir.²⁵

İbn İshâk'ın isnâdlarında meçhul şahıslara yer vermesini onun bazı bilgileri gizlediğine yorumlayanlar olsa da esasında onun bu metodu takip etmesini bu şahısların, isimlerini hatırlayamadığı için böyle yaptığını kabul etmek gerekir. Çünkü onun zamanında henüz mükemmel bir isnâd sistemi oluşturulmamıştı. Bu nedenle onun, kusursuz râvilerden müteşekkil isnâdlar vermesi için hileye başvurmasında hiçbir sebep yoktur. O, haberleri aldığı ve hatırlayabildiği şekilde vermiştir ve zamanında mevcut olmayan bir isnâd yöntemine yetişemediği için elbette eksiklerden sorumlu tutulamayacaktır.²⁶

İbn İshâk, bazen hâdiseler hakkında şahsi görüşlerini de belirtmiştir. Onun Ehl-i Kitap'la ilgili haberlerde Yahudi, Hristiyan ve Mecusîlerden rivâyette bulunduğu ve bunların isimlerini söylemek yerine "Tevrat Ehli", "İlk kitap ehlinden bazı kimseler", "Acemlerden söz nakledenler" gibi ifadeler kullandığı görülür. Hatta bu hususta daha da ileri giderek eski ve Yeni Ahid tercümelerinden aynen haber almaktan çekinmez. Onu diğer târihçilerden ayıran bir özelliği de doğru olup olmadığını incelemeksizin eserine önemli sayıda şiir almasıdır. Bu özelliği nedeniyle hem çağdaşları hem de daha sonraki âlimler tarafından tenkit edilmiştir. Bu eseriyle siyer ve târih yazıcılığının ufkunu genişleten İbn İshâk kendinden sonra gelen siyer ve târih yazarlarının üstadı olarak görülmüştür. İbn Sa'd, Ezrakî, Belazûrî ve Taberî başta olmak üzere meşhur târihçiler eserlerinde onun rivâyetlerini kullanmışlardır.²⁷

İbn İshâk'ın, haberleri araştırmada kullandığı en sık yöntem soru sormaktır. O, kaynaklarına, hâdiselerle ilgili devamlı olarak sorular yöneltmiştir. Kendisi, İbn Şihâb ez-Zührî'ye Resûlullah'ın (sav) bir konudaki uygulamasını, bir rivâyette geçen Resûlullah'ın akrabalarından kastını, bir ayetin kimler için nâzil olduğunu, sormuştur.²⁸

İbn İshâk, hâdiseleri tek taraflı olarak nakletmemiş karşı görüşlere de yer vermeye gayret etmiştir. Bu anlamda, Müslüman-Ehl-i Kitap veya Müslüman-Müşrik ilişkilerine dair rivâyetlerinde karşı tarafın görüşlerine de yer vermiş, hatta bununla da yetinmemiş, Arap kabileleri arasında dolaşarak Hz. Muhammed'in (sav) hayatına dair bilgiler toplamıştır.²⁹

İbn İshâk, kendisine ulaşan bazı haberleri, kendine göre sahih olandan zayıf olana doğru bir sıralama içerisinde sunmuştur. Nitekim, İsrâ haberi ile ilgili rivâyetleri böyle bir sıralama dâhilinde aktarmaktadır. İbn İshâk, tasnifinde bazen senedinin sıhhatini dikkate alırken bazen de metni dikkate almıştır. Şayet konuyla ilgili elinde tek bir rivâyet varsa senedine veya içeriğine bakmaksızın nakletmiş, ancak daha sonra, senedi sahih olan başka haberlerle zayıf olan haberini desteklemiştir.³⁰

²⁵ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 314.

²⁶ Rabson, "İbn İshâk'ın Isnâd Kullanışı (1)", 121-122.

²⁷ Fayda, "İbn İshâk", 20: 95-96.

²⁸ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 271-272.

²⁹ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 272.

³⁰ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 329.

İbn İshâk eserinde, İbn Hişâm ve Vâkıdî'nin aksine neredeyse hiç tercihte bulunmamıştır. Sadece bir yerde, o da “İlim Ehli”ne dayandırarak ve öncesinde “Allah bilir” ibaresini kullanarak tercihini ifade etmiştir.³¹

Meşhur muhaddisler bir yandan İbn İshâk'ı eleştirirken diğer yandan onun rivâyetlerine karşı ilgisiz kalmamışlardır. Müslim b. Haccâc (ö. 261/875), Ebû Dâvûd (ö. 275/888), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Mâce (ö. 273/886) gibi önde gelen muhaddisler İbn İshâk'tan hatırı sayılır oranda rivâyet nakletmişlerdir. Buhârî ise (ö. 256/870) asıl rivâyetlerinde râvi olarak onun adını kullanmazken ikinci senedlerinde İbn İshâk'ın adını rivâyetlerinde kullanmıştır.³² İbn İshâk'ın İbn Hişâm nüshasında, tekrarları ile beraber yaklaşık olarak 560 sened zikretmesi de onun senede verdiği önemi göstermesi bakımından kayda değerdir.³³

İslam Târihi boyunca yazılmış Cerh Ta'dil kitaplarına (Tenkit-Değerlendirme) bakıldığında bütün münekkittler tarafından ta'dil edilen bir âlime rastlayamayız. En güvenilir hadis imamı olarak kabul edilen Buhârî'nin de bu eleştirilerden nasibini aldığını görürüz. O yüzden mutlak manada güvenilir/sahih kabul edilen müşterek bir değerlendirme bulmamız mümkün değildir. Böyle bir durumda Ebu Hanife hakkındaki Sevrî'nin, Mâlik hakkında İbn Ebi Zîb'in, Şafiî hakkında İbn Maîn'in, Ahmed b. Salih vd. hakkında Nesâî'nin sözlerine iltifat edilmez. Çünkü bu değerlendirmeler cerhi öne alarak yapılan değerlendirmelerdir. Cerh öncelendiğinde ise sağlam hiçbir hadis ve siyer âlimi kalmayacaktır.³⁴

Muhaddisler ve cerh ta'dil âlimlerinin İbn İshâk'a yönelttikleri en ağır tenkit, onun haberi aldığı râvi veya şeyhi atlayıp ilk râvinin adıyla (tedlîs) nakletmesidir. Ancak bu hususun, siyer ve hadis rivâyeti arasındaki farktan ileri geldiği söylenebilir. Ayrıca *es-Sîre*'sinde, gerçek dışı ve abartılı olaylara da yer vermesi de eleştirilerin nedeni olmuştur. Bununla birlikte Meğâzî ve siyerde de o, üstad olarak görülmüştür. Yazılan bunca siyerler arasında *es-Sîre*'sinin târih boyunca bu kadar rağbet görmesinin ve kaynak gösterilmesinin sebebi İbn İshâk'ın özellikle siyer rivâyetlerinde güvenilir biri olmasındandır.

Zehebî gibi sivri dilli bir münekkiddin onu savunması ve “imâm, hâfız” kavramlarıyla takdîm etmesi de onun güvenilirliğine işarettir. Buhârî, Müslim, İmâm Mâlik gibi âlimlerin bile tenkit edilmekten kaçamamaları, onların güvenilir bir âlim olmalarına gölge düşürmez. Eleştiri, gerçekleri ortaya çıkarmanın ilmî ilkelerindendir. Her ilim erbâbı gibi İbn İshâk da bundan nasîbini almıştır.³⁵

4. VÂKIDÎ'NİN SİYER RİVAYETLERİNDEKİ METODU

³¹ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 337.

³² Haci Ataş, *Siyer ve Hadis Kaynaklarında Kitabı'l-Meğâzî* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 48-418, (Bu tezde hadisçilerle siyercilerin kullandıkları ortak rivayetler karşılaştırmalı olarak verilmiştir.); Ayrıca Bk. Veysel Özdemir, “Buhârî'nin Meğâzî Rivayetlerinde Tesâhülünün Olup Olmadığı ile İlgili Değerlendirmeler”, *Ekev Akademi Dergisi* 18/58 (Kış 2014): 395-453.

³³ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 310.

³⁴ Abdullah Ünal, “İbn İshâk ve Hadis Rivayetlerindeki Yeri”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 2, (Kasım 2009): 104.

³⁵ Ünal, “İbn İshâk ve Hadis Rivayetlerindeki Yeri”, 104.

Vâkıdî, Medine târih ekolünden kabul edilmektedir.³⁶ Onun İbn İshâk'ın talebesi olduğunu, Medine târih ekolünün onunla zirveye ulaştığını ifade eden³⁷ çağdaş yazarlar vardır. Ancak, Medine ekolü diye bir ekolün olmadığını dolayısıyla Vâkıdî'nin de mevcudiyeti şüpheli bir ekolün müntesibi olamayacağını belirten İslam Târihçileri de vardır.³⁸

Vâkıdî, günümüze kadar gelen *Kitâbü'l-Meğâzî* isimli eserin müellifidir. O da İbn İshâk gibi kendisinden sonraki siyer yazarları üzerinde iz bırakan önemli siyer âlimlerdendir. İbn İshâk ile beraber o da kitabında hocaları vasıtasıyla Zührî'den rivâyette bulunmuştur. Ancak o, Zührî'nin meşhur öğrencilerinden ve çağdaşı olan İbn İshâk'tan hiç rivâyet almamıştır. Onun bu tavrı Horovitz ve Wellhausen gibi bazı Müsteşriklerin dikkatini çekmiş ve bu durumu şüpheli görmüşlerdir. Onlar bu şüphelerini desteklemek için İbn İshâk'ın *Sîre*'si ile Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Meğâzî*'sinde yer alan bazı rivayetlerin birbirine çok benzediğini ifade etmişlerdir.³⁹

Vâkıdî, siyer rivâyetlerinin nakli hususunda özel bir yere sahiptir. Onu özel kılan şey onun, döneminin şartlarında târihî, ilmî ve teknik bir usûl takip etmesidir. Olayları detaylı bir şekilde ele almış, bu detayları verirken de değişmeyen mantıkî bir sistemi takip etmiştir. Gazveleri anlatış tarzı, olayların yer ve zamanlarını vermesi, coğrafi detaylardan bahsetmesi ve bunu sürekli aynı mantıkla yapması onu ayrıcalıklı kılan unsurlardan bazılarıdır. Vâkıdî'yi diğer siyer âlimlerinden ayıran bir özelliği de olaylar hakkında kendi görüşünü belirtmesidir.⁴⁰

Vâkıdî'nin, Müşrik görüş ve gözlemlerine, şâhitliklerine yer verdiği birçok anlatısı vardır. Haberde tarafsızlık düşüncesiyle yer verilen bu tür anlatımların dönemin târih anlayışını göstermesi açısından ayrı bir önemi vardır. Vâkıdî'nin bu konudaki rivâyetlerine bakarak iki tarafın da görüşlerine yer verme konusunda İbn İshâk'tan daha ileri bir konumda olduğu ifade edilebilir.⁴¹

Vâkıdî, isnâdlarında sık sık telfike (birkaç metnin tek isnâdla aktarılması) başvurmuştur. Bu nedenle de tenkit edilmiştir. Onun neden bu yönetime başvurduğu şu olayla anlatılmaktadır: "İbrahim el-Harbî-Müseyybî bir gün Vâkıdî'ye: 'Sen ricâlleri topluyor ve bana filan filan nakletti diyorsun ve tek bir metin getiriyorsun, her biri için ayrı ayrı metinlerini söyleyen' dedik. O 'Öyle yaparsam (haber) uzar' dedi. 'Biz buna razıyız' dedik. Bir hafta sonra geldiğinde bize Uhud savaşı için 20 cilt getirmişti. Bunun üzerine biz: 'Önceki gibi yapalım' dedik."⁴²

³⁶ Kasım Şulul, *İlk Siyer ve Meğâzî Müelliflerinden Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî-Hayâtı, Eserleri, Târihçiliği ve Etkileri*, (Doktora Tezi, Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enst., 1996), 61.

³⁷ Şeşen, *Müslümanlarda Târih Coğrafya Yazılışı*, 28.

³⁸ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 367.

³⁹ Marsden Jones, *Kitâbü'l-Meğâzî Mukaddimesi*, trc. Musa K. Yılmaz, (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, Ocak 2014), 37.

⁴⁰ Jones, *Kitâbü'l-Meğâzî Mukaddimesi*, 39-41.

⁴¹ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 421.

⁴² Zehebî, *Siyer-u a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût-Muhammed Nuaym el-Urkusûsî, 9. Baskı, (Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1413), 9: 460.

Vâkıdî'nin kullandığı diğer bir yöntem ise, “Denilir ki” (يقال) ifadesini kullanmasıdır. Vâkıdî'nin bu ifadesi, haberin zayıflığına işaret etmektedir. Zira, Vâkıdî bazı durumlarda senedi ile zikrettiği haberleri bu ifade ile verdiği habere tercih etmiştir. Muhtemelen Vâkıdî bu tabiri kaynağını zikretmek istemediği haberler için kullanmıştır.⁴³ İbn İshâk'ın sık sık kullandığı (زعموا) ifadesini Vâkıdî nadiren kullanmıştır.⁴⁴

Vâkıdî, bazı nakillerinde de “İcmâ etmişlerdir” ifadesini kullanmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla, Vâkıdî “icmâ” kavramını siyere getirmeye çalışmış, ancak başarılı olamamıştır. Hatta bu tabiri yerli yersiz kullanması nedeniyle de eleştirilmiştir. Muhtemelen Vâkıdî, bu tabiri ortak görüşü ifade etmek için değil, haberinin sağlamlığını vurgulamak için kullanmıştır.⁴⁵

Vâkıdî, hâdiselerin meydana geldiği yerlere gitmiş, oralarda araştırmalar yapmıştır. Kendisinin bu konuda: “Sahabe çocuklarından, şehit çocuklarından, onların mevlâlarından birini gördüğüm zaman ona, ailesinden kimin nerede şehit olunduğuna dair bir şey işitip işitmediğini sorardım. Şayet o bana bu konuda haber bildirirse o yere gider ve onun yerini belirlerdim...”⁴⁶ dediği nakledilmiştir. Aynı şekilde Hârûn el-Fervî: “Vâkıdî'yi Mekke'de yanında bir su kabı olduğu halde gördüm. Ona, ‘Nereye gidiyorsun?’ dedim. O, Huneyn'e, yerini ve savaş alanını görmeye” dedi⁴⁷ Her ne kadar, hâdiselerin olduğu yerleri gezme konusunda öncelik İbn İshâk'a ait ise de Vâkıdî, İslâm târihçiliğinde olay yeri incelemesine bu kadar önem veren ilk târihçidir.⁴⁸

Vâkıdî'nin selefi ve çağdaşı olan İbn İshâk'tan malzeme ve metot olarak faydalandığı söylenebilir. Ancak onun İbn İshâk'tan ayrıldığı noktalar; isrâiliyâta iltifat etmemesi, kitabında çok az şiir kullanması, olayları târihlendirme konusunda daha titiz davranmasıdır. Târihi anlatımlarda birleşik sened ve metinleri kullanma fikrinin ilk defa Vâkıdî tarafından uygulandığını söylemek ve bu metodun ona ait olduğunu belirtmek yanlış olmaz. İsnâd kullanma yönünden ise onun İbn İshâk'tan bir adım önde olduğu ifade edilebilir.⁴⁹

Siyer rivâyetlerindeki otoritesinin ve güvenilirliğinin aksine muhaddislerin birçoğu Vâkıdî'yi güvenilmez kabul eder. Zehebî: “Onu terk hususunda neredeyse icmâ hâsıl olmuştur”⁵⁰ diyerek onun cerhi konusunda ittifaktan söz etmektedir. Kanaatimizce, onun muhaddisler tarafından zayıf görülmesinin temelinde usulcülerin, Vâkıdî'nin rivâyetlerini hadis nakil kriterlerine göre değerlendirmeleri yatmaktadır. Onu cerh edenlerin bir kısmı siyer hususunda onun hakkını vermektedir.

⁴³ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 404.

⁴⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, 3. Baskı, (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1984), 3: 1010.

⁴⁵ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 367.

⁴⁶ Bağdâdî, *Târîh-u Bağdâd*, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, ts.), 3: 6.

⁴⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-eser fî fûnûni'l-meğâzî ve's-şemâilî ve's-siyer*, 1. Baskı, thk. Muhammed el-İd el-Hatrâvi - Muhyiddin Mestû (Mektebetu Dâri't-turâs, 1992), 1: 68-69.

⁴⁸ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 368.

⁴⁹ Şulul, *İlk Siyer ve Meğâzî Müelliflerinden Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî-Hayâtı, Eserleri, Târîhçiliği ve Etkileri*, 49.

⁵⁰ Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. A. Muhammed Muavvîd - A. Ahmed Abdulmevcûd - Abdulfettah Ebu Sünne, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1995), 6: 276.

Esasında, münekkitlerin Vâkıdî'yi cerh ettikleri husus hadis konusundadır. Yoksa onun siyer ve meğâzî alanlarındaki rivâyetleri genellikle ilgi görmüştür. Vâkıdî'yi en çok eleştirenler arasında yer alan Ahmed b. Hanbel, Hanbel b. İshâk'ı her Cuma, Vâkıdî'nin kâtibi Muhammed b. Sa'd'a göndererek onun hadislerinden ikişer cüz aldırıldığı, onları inceledikten sonra iade ettiği belirtilmiştir.⁵¹

Bu eleştirilerde dikkat çekici bir husus vardır ki o da nasıl İbn İshâk, döneminin önde gelen muhaddisi Mâlik b. Enes tarafından şiddetle eleştirilmişse, Vâkıdî de kendi döneminin en önemli muhaddisi olan Ahmed b. Hanbel tarafından ciddi anlamda tenkit edilmiştir. Târihçilere yöneltlen bu tenkitlerde hadisçilerin haber kabulünde gösterdikleri titizliğin yanında, yanlış anlaşılmalara da etkili olduğu düşüncesi yatmaktadır.⁵²

5. VAKIDİ'YE YÖNELTİLEN İNTİHAL İDDİASI

İntihal: Gizli alıntı, aşırma; başkasının metnini, düşüncesini kendi metni, düşüncesi olarak göstermedir.⁵³ Vâkıdî hakkında yapılan en ciddi tenkit, onun İbn İshâk'tan intihal yaptığı iddiasıdır. Bu iddianın arkasında Horovitz ve Wellhausen gibi bazı müsteşrikler yer almaktadır. Horovitz, Vâkıdî'deki bütün "Dediler ki" (قالوا) ifadelerinin İbn İshâk'a atf olduğunu iddia eder.⁵⁴ Ancak Horovitz'in gözden kaçırdığı bir husus vardır ki, o da ilk târihçi ve muhaddislerin haberi sunarken isnâdlardaki ricâlleri toplama metodu olarak bu ifadeyi kullanmalarıdır. Bilinen "tam isnâd" yerine "Dediler ki" lafzını kullanması Vâkıdî'ye has bir rivâyet nakil usulüdür.⁵⁵

Bu iddianın ayakları yere basan güçlü bir iddia olduğunu söylemek güçtür. Çünkü Vâkıdî'nin *Kitâb'ü-Meğâzî*'sine bakıldığında onun yüzlerce rivâyetin başında bu ifadeyi kullandığı görülecektir. Üstelik bu rivâyetlerin bazısını Vâkıdî yalnız nakletmiştir. Yani bu rivâyetlerin karşılığı İbn İshâk'ın eserinde yer almamaktadır. Dolayısıyla tek başına (قالوا) lafzından yola çıkarak intihal yapıldığı sonucuna ulaşmak bilimsel görünmemektedir.

Vâkıdî'nin (قالوا) ile başlayan haberleri ile İbn İshâk'ın benzeri olduğu söylenen metinleri arasında nihâi anlamda bir benzerlik de yoktur. Marsden Jones, Vâkıdî'nin, "birleşik sened"i karşılamak üzere söz konusu ifadeyi kullanması intihal gayesiyle bir metni gizlemek için yapılmış bir girişime değil, aksine, Vâkıdî'nin orijinal kaynaklarının ortak yapısına işaret ettiğini belirtir.⁵⁶ Vâkıdî, bu yöntemi rivâyetlerin gereksiz yere uzamasının önüne geçmek için de uygulamıştır. Kaldı ki, o dönemin şartları düşünüldüğünde bu tarz bir nakil bilhassa siyer haberleri için garip karşılanacak bir durum değildi.

⁵¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-Eser fî fûnûni'l-meğâzî ve's-şemâîli ve's-siyer*, 1: 71; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, thk. Halîl e'mûn Şiyhen - Ömer es-Selâmî - Ali b. Mesûd, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1417/1996), 5: 111; Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 3: 15-16.

⁵² Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 372.

⁵³ Kubilây Aktulum, *Metinler Arası İlişkiler*, 2. Baskı (Ankara: Öteki Yayınları, 2000), 103-104.

⁵⁴ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, (Takdim), 1: 29.

⁵⁵ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 377.

⁵⁶ Marsden Jones, "İntihal Açısından İbn İshâk ve Vâkıdî'ye Göre Âtike'nin Rüyası ve Nahle Seriyyesi", trc. Kasım Şulul, *Dokuz Eylül ÜİF Dergisi* 16 (İzmir 2002): 326.

Bütün bunlara rağmen Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Meğâzî*'sinde İbn İshâk'tan hiç nakil yapmadığı da bir gerçektir.⁵⁷ Oysa Vâkıdî, *Kitâbü'r-Ridde*'de İbn İshâk'tan nakilde bulunmuştur.⁵⁸ Horovitz, Vâkıdî'nin İbn İshâk'ı *Kitâbü'l-Meğâzî*'de zikretmemesini, İbn İshâk'ı diğer âlimlerden daha çok kullanmış olabileceği varsayımına dayandırarak: "Vâkıdî'nin onu zikretmeme sebebi, ismini çok anarak ondan çok sayıda rivâyet aldığıнын ortaya çıkmasını istememesidir"⁵⁹ der.

Vâkıdî'nin İbn İshâk'tan tek rivâyet bile almadığı *Kitâbü'l-Meğâzî*'de açık bir şekilde görülmektedir. Çağdaş iki siyer âlimi olmalarına rağmen Vâkıdî'nin bu tavrı şüpheden uzak değildir. Selefî İbn İshâk'ın rivâyetlerinden bîhaber olduğu zayıf bir ihtimal olarak görünüyor çünkü İbn İshâk zamanının meşhur bir hadis-siyer âlimidir. Her ikisi de Medine'de doğmuş hayatlarının bir kısmını bu şehirde idame ettirmişlerdir. Ancak, aynı târihlerde aynı şehirlerde bulunduklarına dair bir bilgiye de sahip değiliz. İki âlim muhtemelen birbirlerini gıyabi olarak tanıyorlardı. En azından Vâkıdî'nin kendisinden en az 50 yaş büyük olan İbn İshâk'ı tanıdığı kesin görünüyor.

Şaban Öz, Vâkıdî'nin, İbn İshâk'ın rivâyetlerinden haberdar olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir: "İbn İshâk, Bedir savaşına katılanlar arasında Rufâa'nın ismini zikretmiş ve o, bu konuda tek kalmıştır. Vâkıdî, isim zikretmeden 'Bize göre bu sebt değildir' diyerek, İbn İshâk'ın bu görüşünü tenkit etmektedir. İbn İshâk'ın tek kaldığı bir rivâyette Vâkıdî'nin başka birini eleştirmesi mümkün olmayacağına göre Vâkıdî, İbn İshâk'ın nakillerini incelemiştir."⁶⁰

Vefat târihlerine baktığımızda (İbn İshâk H. 151-Vâkıdî H. 207) Vâkıdî'nin İbn İshâk'tan yaklaşık 56 yıl sonra vefat ettiği görülür. Bizim kanaatimiz de Vâkıdî'nin İbn İshâk'ın gölgesinde kalmamak için onun rivâyetlerini birebir almadığı yönünde. Ancak bu, ondan intihal yaptığı anlamına gelmez. Biz, onun, selefinden farklı bir râvi zincirini tercih ettiği görüşündeyiz.

Şaban Öz'e göre: "Vâkıdî'nin haber kaynağını zikretmemesi, bazı metinler üzerinde dikkat çekici oynamalar yapması, bazı metinler arasında tesadüfe yer vermeyecek benzerlikler olması gibi nedenlerden dolayı Vâkıdî'nin İbn İshâk'tan intihalini çağrıştıracak tespitlere yer vermektedir. Bunun sebebi olarak Horovitz'in de ifade ettiği gibi Vâkıdî'nin, meğâzîde İbn İshâk'ı geçme çabasıdır. Şayet Vâkıdî, İbn İshâk'ı rivâyetlerinde zikretmiş olsaydı kendi orijinalitesini, yetkinliğini ortadan kaldıracak, bir nevi nakilci konumuna düşecekti. Bunun yerine o, İbn İshâk'ı atlayarak başka kaynaklar aracılığı ile onun ulaştığı haberlere ulaşmaya çalışmış, ulaşamadığı durumlarda da metinler üzerinde oynayarak İbn İshâk'ı kullanmıştır. Vâkıdî'nin, *Kitâbü'r-Ridde* veya *Fütûh* bölümlerinde İbn İshâk'ı zikretmiş

⁵⁷ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 378.

⁵⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'r-Ridde* (Ahmed b. Muhammed b. A'sem el-Kûfî rivâyeti), thk. Yahyâ Vüheyb el-Cebûrî, 1. Baskı (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-islâmî, 1410/1990), 54; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, tkd. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 2: 305.

⁵⁹ Horovitz, *el-Meğâzî*, (Takdim), 121.

⁶⁰ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 384.

olması bu durumu ortadan kaldırmaz, bilakis destekler mahiyettedir. Zira Vâkıdî, İbn İshâk'ı meğâzî konusunda rakip olarak görmekteydi.”⁶¹

Siyer âlimlerinin ortak özelliklerinden biri de haber kaynaklarını zikretmemek veya kusurlu senedle haberleri aktarmaktır. Bu metot sadece Vâkıdî'ye ait değildir; İbn İshâk da bu metodu kullanmıştır. Dolayısıyla isnâd sistemindeki kusurlardan yola çıkarak intihal iddiasında bulunmak bize göre yeterli bir delil olarak sunulamaz çünkü o dönemdeki bütün siyerciler bu kusurlu yöntemi takip etmişlerdir. Vâkıdî'nin, bazı metinler üzerinde dikkat çekici oynamalar yaptığı düşüncesinin de sübjektif bir görüş olduğu fikrindeyiz. Çünkü gerek hadis rivâyetlerinde gerekse siyer haberlerinde birebir aynı metinlerle nakil yapmak o dönemin nakil anlayışı göz önünde bulundurulduğunda mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla metinlerde râvilerin kişisel özelliklerinden veya yeteneklerinden kaynaklanan farklılıkların olması doğaldır. Bazı metinlerdeki zamirlerin yer değiştirmesi, metinlerin öncelik ve sonralık yönünden çaprazlanması gibi aktarımlar bizce intihal olarak görülmesi için yeterli neden değildir.

Vâkıdî'ye nisbet edilen *Kitâbü'r-Ridde*'de İbn İshâk'ı râviler arasında zikretmiş olması onun diğer bir eseri olan *Kitâbü'l-Meğâzî*'de İbn İshâk'tan intihal yaptığına delil olarak sunulmuştur. Ancak bahsi geçen eserin Vâkıdî'ye aidiyeti kesin değildir, bilakis ona ait olmadığına dair önemli tespitler vardır.⁶² *Kitâbü'r-Ridde*'nin ona ait olduğunu düşünsek bile Vâkıdî'nin eserinin birinde İbn İshâk'ın adını gizlerken diğerinde açık olarak vermesi mantıklı görünmemektedir. İntihal yapmayı düşünen biri aynı mantık çerçevesinde davranarak diğer kitabında da şüphelinin adını gizlemesi daha akıllıca olurdu. Dolayısıyla biz de *Kitâbü'r-Ridde*'nin ona ait olmadığı görüşündeyiz. Çünkü bu eser ona ait olsaydı Vâkıdî, İbn İshâk'ın adını burada zikrederek intihal konusunda kendi kendini ele vermiş olurdu ki bu da akla uygun değildir.

Vâkıdî'nin, kendisine nisbet edilen *Kitâbü'r-Ridde*'de şiirlere yer vermesi⁶³ de onun metoduna aykırı görünüyor. Bu durum da kitabın ona ait olmadığı tezini güçlendirmektedir. Diğer taraftan İbn Sa'd, İbn Hubeyş ve İbn Hacer'in Riddeyle ilgili doğrudan Vâkıdî'den aldığı rivâyetlerle bu eserdeki rivâyetler arasında uyum yoktur.⁶⁴ Dolayısıyla kanaatimize göre, Vâkıdî'ye *Kitâbü'r-Ridde* üzerinden intihal iddiasında bulunmak isabetli bir çıkarım olarak görünmemektedir.

6. RİVAYET KARŞILAŞTIRMALARI

Buraya kadar Vâkıdî'nin siyer ilmindeki yeri, metodu ve hakkındaki olumlu olumsuz görüşler üzerinde duruldu. Buna ilaveten onun İbn İshâk'tan intihal yapıp yapmadığına dair görüşlere de yer verildi. Bundan sonraki bölümde ise intihal olayının tespit edilebilmesi için iki siyer âliminin rivâyetleri orijinal metinlerinden karşılaştırıldı. Aynı konuyu ele alan rivâyetlerin doğrudan karşılaştırılması yapılarak rivâyetler arasındaki benzerlik ve

⁶¹ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 379-386.

⁶² Mustafa Fayda, “Vâkıdî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 471-475.

⁶³ Şulul, “İlk Siyer ve Meğâzî Müelliflerinden Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî-Hayatı, Eserleri, Târihçiliği ve Etkileri”, 146.

⁶⁴ Fayda, “Vâkıdî”, 42: 471-475.

farklardan yola çıkılmak suretiyle intihal konusundaki fikrimiz “Değerlendirme” bölümünde ele alındı. Rivâyetler rastgele belirlenmedi, bilhassa intihalin olduğu iddia edilen “Atike’nin Rüyası”, başında “Dediler ki” ifadesi bulunan rivâyetler başta olmak üzere, ortak râviden aktarılan rivâyetler gibi intihal şüphesi olabilecek rivâyetler seçildi. İlk sıraya İbn İshâk’ın rivâyeti, onun hemen altına da Vâkıdî’nin rivâyeti yerleştirildi. Her rivâyetin başına ise o haberin konusuna uygun bir başlık yazıldı. Vâkıdî ile İbn İshâk’ın orjinal metinleri arasında bir karşılaştırma yapmanın, intihalin olup olmadığının anlaşılması bakımından faydalı olacağı düşünüldü.

6.1. Atike’nin Bint-i Abdûlmuttalib’in Rüyası

İbn İshâk Rivâyeti:

ذَكَرَ رُؤْيَا عَاتِكَةَ بِنْتِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ

(عَاتِكَةُ تَقْصُ رُؤْيَاهَا عَلَى أَخِيهَا الْعَبَّاسِ):

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَأَخْبَرَنِي مَنْ لَا أَنَّهُمْ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَبَزِيدٍ ابْنِ رُومَانَ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الرُّبَيْرِ، قَالَا: وَقَدْ رَأَتْ عَاتِكَةُ بِنْتُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، قَبْلَ قُدُومِ ضَمْنَمِ مَكَّةَ بِثَلَاثِ لَيَالٍ، رُؤْيَا أَفْرَعَتْهَا. فَبَعَثَتْ إِلَى أَخِيهَا الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَتْ لَهُ: يَا أَجِي، وَاللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ رُؤْيَا أَفْطَعَنِي، وَتَحَوُّفْتُ أَنْ يَدْخُلَ عَلَى قَوْمِكَ مِنْهَا شَرٌّ وَمُصِيبَةٌ، فَاكْتُمُ عَنِّي مَا أُحَدِّثُكَ بِهِ، فَقَالَ لَهَا: وَمَا رَأَيْتِ؟

قَالَتْ: رَأَيْتُ رَاكِبًا أَقْبَلَ عَلَى بَعِيرٍ لَهُ، حَتَّى وَقَفَ بِالْأَبْطَحِ، ثُمَّ صَرَخَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ: أَلَا انْفِرُوا يَا لَعْدُرَ لِمَصَارِعِكُمْ فِي ثَلَاثٍ، ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَالنَّاسُ يَتَّبِعُونَهُ، فَبَيْنَمَا هُمْ حَوْلَهُ مِثْلُ بِهِ بَعِيرُهُ عَلَى ظَهْرِ الْكَعْبَةِ، ثُمَّ صَرَخَ فَأَرَى النَّاسَ اجْتَمَعُوا إِلَيْهِ، بِمِثْلِهَا: أَلَا انْفِرُوا يَا لَعْدُرَ لِمَصَارِعِكُمْ فِي ثَلَاثٍ: ثُمَّ مِثْلُ بِهِ بَعِيرُهُ عَلَى رَأْسِ أَبِي قُبَيْسٍ، فَصَرَخَ بِمِثْلِهَا. ثُمَّ أَخَذَ صَخْرَةً فَأَرْسَلَهَا. فَأَقْبَلَتْ تَهْوِي، حَتَّى إِذَا كَانَتْ بِأَسْفَلِ الْجَبَلِ ارْفَضَتْ، فَمَا بَقِيَ بَيْنْتُ مِنْ بُيُوتِ مَكَّةَ وَلَا دَارٍ إِلَّا دَخَلَتْهَا مِنْهَا فَلَقَتْ، قَالَ الْعَبَّاسُ: وَاللَّهِ إِنَّ هَذِهِ لَرُؤْيَا، وَأَنْتِ فَاكْتُمِيهَا، وَلَا تَذْكُرِيهَا لِأَحَدٍ.

(الرُّؤْيَا تَذِيغٌ فِي قُرَيْشٍ):

ثُمَّ خَرَجَ الْعَبَّاسُ، فَلَقِيَ الْوَلِيدَ بْنَ عُثْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ، وَكَانَ لَهُ صَدِيقًا، فَذَكَرَهَا لَهُ، وَاسْتَكْتَمَهُ إِيَّاهَا. فَذَكَرَهَا الْوَلِيدُ لِأَبِيهِ عُثْبَةَ، فَفَسَا الْحَدِيثُ بِمَكَّةَ، حَتَّى تَحَدَّثَتْ بِهِ قُرَيْشٌ فِي أُنْدِيَّتِهَا.

(مَا جَرَى بَيْنَ أَبِي جَهْلٍ وَالْعَبَّاسِ بِسَبَبِ الرُّؤْيَا):

قَالَ الْعَبَّاسُ: فَعَدَوْتُ لِأَطُوفَ بِالْبَيْتِ وَأَبُو جَهْلٍ بْنُ هِشَامٍ فِي رَهْطٍ مِنْ قُرَيْشٍ فَعُودُ يَتَحَدَّثُونَ بِرُؤْيَا عَاتِكَةَ، فَلَمَّا رَأَى أَبُو جَهْلٍ قَالَ: يَا أَبَا الْفَضْلِ إِذَا فَرَعْتَ مِنْ طَوَائِفِكَ فَأَقْبِلْ إِلَيْنَا، فَلَمَّا فَرَعْتَ أَقْبَلْتُ حَتَّى جَلَسْتُ مَعَهُمْ، فَقَالَ لِي أَبُو جَهْلٍ: يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، مَتَى حَدَّثْتَ فَيْكُمْ هَذِهِ النَّبِيَّةُ؟ قَالَ: قُلْتُ: وَمَا ذَاكَ؟ قَالَ: تِلْكَ الرُّؤْيَا الَّتِي رَأَتْ عَاتِكَةُ، قَالَ: فَقُلْتُ: وَمَا رَأَتْ؟ قَالَ:

يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، أَمَا رَضِيتُمْ أَنْ يَتَنَبَّأَ رَجَالُكُمْ حَتَّى تَتَنَبَّأَ نِسَاؤُكُمْ، قَدْ رَعَمْتُ عَاتِكَةَ فِي رُؤْيَاهَا أَنَّهُ قَالَ: انْفِرُوا فِي ثَلَاثٍ، فَسَنَنْتَرَبِّصُ بِكُمْ هَذِهِ الثَّلَاثَ، فَإِنْ يَكُ حَقًّا مَا تَقُولُ فَسَيَكُونُ، وَإِنْ تَمُضُ الثَّلَاثُ وَلَمْ يَكُنْ مِنْ ذَلِكَ شَيْءٌ، نَكْتُبُ عَلَيْكُمْ كِتَابًا أَنَّكُمْ أَكْذَبُ أَهْلِ بَيْتٍ فِي الْعَرَبِ. قَالَ الْعَبَّاسُ: فَوَاللَّهِ مَا كَانَ مِنِّي إِلَيْهِ كَبِيرٌ، إِلَّا أَنِّي جَحَدْتُ ذَلِكَ، وَأَنْكَرْتُ أَنْ تَكُونَ رَأَتْ شَيْئًا. قَالَ: ثُمَّ تَقَرَّرْنَا.

(نِسَاءُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ يَلْمُنَ الْعَبَّاسَ لِلْبَيْتِ مَعَ أَبِي جَهْلٍ):

فَلَمَّا أَمْسَيْتُ، لَمْ تَبْقَ امْرَأَةٌ مِنْ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِلَّا أَتَنَتْنِي، فَقَالَتْ: أَفَرَرْتُمْ لِهَذَا الْفَاسِقِ الْخَبِيثِ أَنْ يَقَعَ فِي رَجَالِكُمْ، ثُمَّ قَدْ تَتَاوَلَ النِّسَاءُ وَأَنْتِ تَسْمَعُ، ثُمَّ لَمْ يَكُنْ عِنْدَكَ غَيْرُ لَشَيْءٍ مِمَّا سَمِعْتُ، قَالَ: قُلْتُ: قَدْ وَاللَّهِ فَعَلْتُ، مَا كَانَ مِنِّي إِلَيْهِ مِنْ كَبِيرٍ. وَإِنَّمَا اللَّهُ لَا تُعْرَضُ لَهُ، فَإِنْ عَادَ لَأَكْفِيَنَّكَ.

(الْعَبَّاسُ يَفْصِدُ أَبَا جَهْلٍ لِبَيْتَالِ مِنْهُ، فَيَصْرِفُهُ عَنْهُ تَحَقُّقُ الرُّؤْيَا):

قَالَ: فَغَدَوْتُ فِي الْيَوْمِ الثَّالِثِ مِنْ رُؤْيَا عَاتِكَةَ، وَأَنَا حَدِيدٌ مُغْضَبٌ أَرَى أَنِّي قَدْ فَاتَنِي مِنْهُ أَمْرٌ أَجِبُ أَنْ أَدْرِكَهُ مِنْهُ. قَالَ: فَدَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَرَأَيْتُهُ، فَوَاللَّهِ إِنِّي لَأَمْشِي نَحْوَهُ أَنْعَرَّ ضُهُ، لِيَعُودَ لِيَعْصَ مَا قَالَ فَأَقَعَ بِهِ، وَكَانَ رَجُلًا خَفِيفًا، حَدِيدُ الْوَجْهِ، حَدِيدُ اللِّسَانِ، حَدِيدُ النَّظَرِ. قَالَ: إِذْ خَرَجَ نَحْوَ بَابِ الْمَسْجِدِ يَسْتَنْدُ. قَالَ: فَقُلْتُ فِي نَفْسِي: مَا لَهُ لَعْنَةُ اللَّهِ، أَكُلَّ هَذَا فَرَقٌ مَيِّ أَنْ أَشَاتِمَهُ! قَالَ: وَإِذَا هُوَ قَدْ سَمِعَ مَا لَمْ أَسْمَعْ: صَوْتُ ضَمْضَمِ بْنِ عَمْرِو الْغَفَارِيِّ، وَهُوَ يَصْرُخُ بِبَطْنِ الْوَادِي وَاقِفًا عَلَى بَعِيرِهِ، قَدْ جَدَعَ بَعِيرَهُ، وَحَوَّلَ رَحْلَهُ، وَشَقَّ قَمِيصَهُ، وَهُوَ يَقُولُ: يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ، اللَّطِيمَةُ اللَّطِيمَةُ، أَمْوَالُكُمْ مَعَ أَبِي سُفْيَانَ قَدْ عَرَضَ لَهَا مُحَمَّدٌ فِي أَصْحَابِهِ، لَا أَرَى أَنْ تُدْرِكُوا، الْعَوْتُ الْعَوْتُ.

قَالَ: فَسَعَلْنِي عَنْهُ وَشَغَلَهُ عَنِّي مَا جَاءَ مِنَ الْأَمْرِ.⁶⁵

Vâkıdî Rivâyeti:

قَالُوا: وَقَدْ رَأَتْ عَاتِكَةُ بَنْتُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ قَبْلَ (أَي قَبْلَ مَجِيءِ ضَمْضَمِ بْنِ عَمْرِو رُؤْيَا رَأَتْهَا فَأَفَرَّ عَنْهَا، وَعَظَّمَتْ فِي صَدْرِهَا. فَأَرْسَلَتْ إِلَى أَخِيهَا الْعَبَّاسِ فَقَالَتْ:

يَا أَخِي، قَدْ رَأَيْتُ وَاللَّهِ رُؤْيَا اللَّيْلَةِ أَفْطَعَتْهَا، وَتَخَوَّفْتُ أَنْ يَدْخُلَ عَلَى قَوْمِكَ مِنْهَا شَرٌّ وَمُصِيبَةٌ، فَأَكْتُمُ عَلَيَّ أَحَدُكُمْ مِنْهَا. قَالَتْ: رَأَيْتُ رَاكِبًا أَقْبَلَ عَلَى بَعِيرٍ حَتَّى وَقَفَ بِالْأَبْطَحِ، ثُمَّ صَرَخَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ: يَا آلَ غَدَرَ انْفِرُوا إِلَى مَصَارِعِكُمْ فِي ثَلَاثِ! فَصَرَخَ بَعِيرُهُ عَلَى ظَهْرِ الْكَعْبَةِ، فَصَرَخَ بِهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَأَرَى النَّاسَ اجْتَمَعُوا إِلَيْهِ، ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَالنَّاسُ يَتَّبِعُونَهُ إِذْ مَثَلُ بِهِ بِمِثْلِهَا ثَلَاثًا، ثُمَّ مَثَلُ بِهِ بَعِيرُهُ عَلَى رَأْسِ أَبِي قُبَيْسٍ، ثُمَّ صَرَخَ بِمِثْلِهَا ثَلَاثًا. ثُمَّ أَخَذَ صَخْرَةً مِنْ أَبِي قُبَيْسٍ فَأَرْسَلَهَا، فَأَقْبَلَتْ تَهْوِي حَتَّى إِذَا كَانَتْ بِأَسْفَلِ الْجَبَلِ ارْفَضَتْ، فَمَا بَقِيَ بَيْتٌ مِنْ بُيُوتِ مَكَّةَ وَلَا دَارٌ مِنْ دُورِ مَكَّةَ، إِلَّا دَخَلَتْ مِنْهَا فَلَذَةً.

فَكَانَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ يُحَدِّثُ فَيَقُولُ: لَقَدْ رَأَيْتُ كُلَّ هَذَا، وَلَقَدْ رَأَيْتُ فِي دَارِنَا فَلَقَةً مِنَ الصَّخْرَةِ الَّتِي انْفَلَقَتْ مِنْ أَبِي قُبَيْسٍ، فَلَقَدْ كَانَ ذَلِكَ عِبْرَةً، وَلَكِنَّ اللَّهَ لَمْ يَرُدْ أَنْ نُسَلِّمَ يَوْمَئِذٍ لِكِنَّهُ آخِرَ إِسْلَامِنَا إِلَى مَا أَرَادَ.

قَالُوا: وَلَمْ يَدْخُلْ دَارًا وَلَا بَيْتًا مِنْ دُورِ بَنِي هَاشِمٍ وَلَا بَنِي زُهْرَةَ مِنْ تِلْكَ الصَّخْرَةِ شَيْءٌ. قَالُوا: فَقَالَ أَخُوهَا: إِنَّ هَذِهِ لِرُؤْيَا! فَخَرَجَ مُغْتَمًا حَتَّى لَقِيَ الْوَلِيدَ بْنَ عُثْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ، وَكَانَ لَهُ صَدِيقًا، فَذَكَرَهَا لَهُ وَاسْتَكْتَمَهُ، فَقَسَا الْحَدِيثُ فِي النَّاسِ. قَالَ: فَغَدَوْتُ أَطُوفُ بِالْبَيْتِ، وَأَبُو جَهْلٍ فِي رَهْطٍ مِنْ قُرَيْشٍ يَتَحَدَّثُونَ فَعُودًا بِرُؤْيَا عَاتِكَةَ، فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ: مَا رَأَتْ عَاتِكَةَ هَذِهِ! فَقُلْتُ: وَمَا ذَاكَ؟ فَقَالَ: يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، أَمَا رَضِيْتُمْ أَنْ يَنْتَبَأَ رَجَالُكُمْ حَتَّى تَنْتَبَأَ نِسَاؤُكُمْ؟ رَعِمْتُ عَاتِكَةَ أَنَّهَا رَأَتْ فِي الْمَنَامِ عَلَيْكُمْ أَنْتُمْ أَكْذَبُ كَذًا وَكَذَا-الَّذِي رَأَتْ- فَسَتَرَبَّصْ بِكُمْ ثَلَاثًا، فَإِنْ يَكُ مَا قَالَتْ حَقًّا فَسَيَكُونُ، وَإِنْ مَضَتْ الثَّلَاثُ وَلَمْ يَكُنْ تَكْتُوبُ أَهْلَ بَيْتِ الْعَرَبِ.

فَقَالَ: يَا مُصَفَّرَ اسْتِهِ، أَنْتَ أَوْلَى بِالْكَذِبِ وَاللُّؤْمِ مِنَّا! قَالَ أَبُو جَهْلٍ: إِنَّا اسْتَبَقْنَا الْمَجْدَ وَأَنْتُمْ قُلْتُمْ: فِينَا السَّقَايَةُ! فَقُلْنَا: لَا نُبَالِي، تَسْقُونَ الْحَاجَ! ثُمَّ قُلْتُمْ: فِينَا الْحِجَابَةُ! فَقُلْنَا: لَا نُبَالِي، تَحْجُبُونَ الْبَيْتَ! ثُمَّ قُلْتُمْ: فِينَا النَّدْوَةُ! فَقُلْنَا: لَا نُبَالِي، تَلَوْنَ الطَّعَامَ وَتُطْعِمُونَ النَّاسَ، ثُمَّ قُلْتُمْ: فِينَا الرِّقَادَةُ! فَقُلْنَا: لَا نُبَالِي، تَجْمَعُونَ عِنْدَكُمْ مَا تَرَفِدُونَ بِهِ الضَّعِيفَ! فَلَمَّا أَطْعَمْنَا النَّاسَ وَأَطْعَمْتُمْ، وَازْدَحَمَتِ الرِّكَبُ، وَاسْتَبَقْنَا الْمَجْدَ، فَكُنَّا كَقَرَسِي رَهَانٍ، قُلْتُمْ: مِنَّا نَبِيٌّ! ثُمَّ قُلْتُمْ: مِنَّا نَبِيَّةٌ! فَلَا وَاللَّاتِ وَالْعَزَى، لَا كَانَ هَذَا أَبَدًا! قَالَ: فَوَاللَّهِ، مَا كَانَ مِنِّي مِنْ غَيْرٍ إِلَّا أَنِّي جَحَدْتُ ذَلِكَ، وَأَنْكَرْتُ أَنْ تَكُونَ عَاتِكَةُ رَأَتْ شَيْئًا. فَلَمَّا أَمْسَيْتُ لَمْ تَبْقَ امْرَأَةٌ أَصَابَتْهَا وَلَادَةُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِلَّا جَاءَتْ، فَقُلْتُ: رَضِيْتُمْ بِهَذَا الْفَاسِقِ الْخَبِيثِ يَقَعُ فِي رَجَالِكُمْ، ثُمَّ قَدْ تَنَلَوْا نِسَاءَكُمْ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُ، وَلَمْ يَكُنْ لَكَ عِنْدَ ذَلِكَ غَيْرَةٌ؟ قَالَ: وَاللَّهِ مَا فَعَلْتُ إِلَّا مَا لَا بَالَ بِهِ. وَاللَّهِ لَا عَرَضَنَ لَهُ عَدَا، فَإِنْ عَادَ لَاكْفِيكُمُوهُ.

فَلَمَّا أَصْبَحُوا مِنْ ذَلِكَ الْيَوْمِ الَّذِي رَأَتْ فِيهِ عَاتِكَةَ مَا رَأَتْ قَالَ أَبُو جَهْلٍ: هَذَا يَوْمٌ! ثُمَّ الْعَدَا قَالَ أَبُو جَهْلٍ: هَذَانِ يَوْمَانِ! فَلَمَّا كَانَ فِي الْيَوْمِ الثَّالِثِ، قَالَ أَبُو جَهْلٍ: هَذِهِ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ، مَا بَقِيَ!

قَالَ: وَغَدَوْتُ فِي الْيَوْمِ الثَّالِثِ وَأَنَا حَدِيدٌ مُغْضَبٌ، أَرَى أَنْ قَدْ فَاتَنِي مِنْهُ أَمْرٌ أَجِبُ أَنْ أَدْرِكَهُ، وَأَذْكَرُ مَا أَحْفَظْتَنِي النَّسَاءُ بِهِ مِنْ مَقَالَتِهِنَّ لِي مَا قُلْنَ، فَوَاللَّهِ إِنِّي لَأَمْشِي نَحْوَهُ - وَكَانَ رَجُلًا خَفِيفًا، حَدِيدُ الْوَجْهِ، حَدِيدُ اللِّسَانِ، حَدِيدُ النَّظَرِ - إِذْ خَرَجَ نَحْوَ بَابِ بَنِي سَهْمٍ يَسْتَنْدُ، فَقُلْتُ: مَا بَالُهُ، لَعْنَةُ اللَّهِ؟ أَكُلَّ هَذَا فَرَقًا مِنْ أَنْ أَشَاتِمَهُ؟ فَإِذَا هُوَ قَدْ سَمِعَ صَوْتَ ضَمْضَمِ بْنِ عَمْرِو وَهُوَ يَقُولُ: يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ، يَا آلَ لُؤَيِ بْنِ غَالِبٍ، اللَّطِيمَةُ، قَدْ عَرَضَ لَهَا مُحَمَّدٌ فِي أَصْحَابِهِ! الْعَوْتُ، الْعَوْتُ! وَاللَّهِ، مَا أَرَى أَنْ تُدْرِكُوا! وَضَمْضَمُ بْنُ أَبِي بَذَلٍ بِبَطْنِ الْوَادِي، قَدْ جَدَعَ أَذْنِي بَعِيرِهِ، وَشَقَّ قَمِيصَهُ قُبْلًا وَدُبْرًا، وَحَوَّلَ رَحْلَهُ. وَكَانَ يَقُولُ: لَقَدْ رَأَيْتَنِي قَبْلَ أَنْ أَدْخُلَ مَكَّةَ وَإِنِّي لَأَرَى فِي النَّوْمِ، وَأَنَا عَلَى رِجْلَتِي، كَأَنَّ وَادِي مَكَّةَ يَسِيلُ مِنْ أَغْلَاهُ إِلَى أَسْفَلِهِ دَمًا، فَاسْتَيْقَظْتُ فَرَعَا مَذْعُورًا، وَكَرِهْتُهَا لِقُرَيْشٍ، وَوَقَعَ فِي نَفْسِي أَنَّهَا مُصِيبَةٌ فِي أَنْفُسِهِمْ. وَكَانَ يَقُولُ: إِنَّ الَّذِي نَادَى يَوْمَئِذٍ إِبْلِيسُ، تَصَوَّرَ فِي

⁶⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Seka - İbrahim Ebyârî - Abdulhafız Şeybî, (Mısır: Şirketü mektebetü ve matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1375/1955), 1: 607-609.

صُورَةَ سُرَاقَةِ بْنِ جُعْشَمٍ، فَسَبَقَ ضَمَضَمًا فَأَنْفَرَهُمْ إِلَى عِيَرِهِمْ، ثُمَّ جَاءَ ضَمَضَمٌ بَعْدَهُ. فَكَانَ عُمَيْرُ بْنُ وَهَبٍ يَقُولُ: مَا رَأَيْتُ أَعْجَبَ مِنْ أَمْرِ ضَمَضَمٍ قَطُّ، وَمَا صَرَخَ عَلَى لِسَانِهِ إِلَّا شَيْطَانٌ، إِنَّهُ لَمْ يَمْلِكْنَا مِنْ أُمُورِنَا شَيْئًا حَتَّى نَقْرَأَ عَلَى الصَّعْبِ وَالذَّلُولِ. وَكَانَ حَكِيمُ بْنُ جَزَامٍ يَقُولُ: مَا كَانَ الَّذِي جَاءَنَا فَاسْتَنْفَرَنَا إِلَى الْعِيَرِ إِنْسَانٌ، إِنْ هُوَ إِلَّا شَيْطَانٌ! فَقِيلَ: كَيْفَ يَا أَبَا خَالِدٍ؟ فَقَالَ: إِنِّي لَأَعْجَبُ مِنْهُ، مَا مَلَكْنَا مِنْ أُمُورِنَا شَيْئًا!

قَالُوا: وَتَجَهَّزَ النَّاسُ، وَشُغِلَ بَعْضُهُمْ عَنْ بَعْضٍ، وَكَانَ النَّاسُ بَيْنَ رَجُلَيْنِ، إِمَّا خَارِجٍ، وَإِمَّا بَاعِثٍ مَكَانَهُ رَجُلًا. فَأَشْفَقَتْ فُرَيْشُ لِرُؤْيَا عَاتِكَةَ، وَسَرَتْ بَنُو هَاشِمٍ. وَقَالَ قَائِلُهُمْ: كَلَّا، زَعَمْتُمْ أَنَا كَذَبْنَا وَكَذَبْتَ عَاتِكَةُ! فَأَقَامَتْ فُرَيْشُ ثَلَاثَةَ تَنَجُّهَرٍ، وَيُقَالُ يَوْمَيْنِ، وَأَخْرَجَتْ قُرَيْشَ أَسْلِحَتَهَا وَاسْتَنْزَرُوا سِلَاحًا، وَأَعَانَ قَوِيَهُمْ ضَعِيفُهُمْ.⁶⁶

Değerlendirme: “Atike’nin Rüyası” hakkındaki rivâyet Vâkıdî’ye yöneltilen intihal konusundaki en önemli delillerden biri sayılmaktadır. İddiaya göre onun bu rivâyeti “Dediler ki” ile nakletmesi, rivâyetin metninde eş anlamlı sözcükleri kullanması, edatların, zamirlerin veya cümleciklerin terk edilmesi veya kelime düzeninin değiştirilmesi intihali gizlemeye yönelik çabalar olarak görülmektedir.⁶⁷

Atike Bint-i Abdûlmuttalib, Damdam b. Amr⁶⁸ Mekke’ye gelmeden birkaç gün önce bir rüya görür ve bu rüyayı kardeşi Abbas’a anlatır. (Bu süre İbn İshâk’ın rivâyetinde “üç gece önce” olarak verilirken Vâkıdî’nin rivâyetinde süre bilgisi yoktur.) İbn İshâk bu rivâyette bir sened zinciri vermiştir Vâkıdî ise “Dediler ki” ifadesi ile aktarmıştır.

Rüya, özetle her iki metinde de oldukça benzer ifadelerle şöyledir: “Devesine binmiş bir adam Mekke yakınlarındaki el-Ebtah vadisine gelir ve yüksek bir sesle üç defa ‘Ey vefasızlar (ya da gaddarlar) üç gün içerisinde vurup düşeceğiniz yerlere gidiniz’ diye bağıırır. İnsanlar bu kişinin etrafında toplanırlar ve bu topluluk beraberce Mescid-i Haram’a girer. Devesi bu adamı Kâbe’nin üzerine çıkarır ve burada da aynı şekilde üç defa aynı sözleri yüksek sesle söyler. Sonra bu şahsı devesi Ebû Kubeys dağına çıkarır ve orada da aynı şekilde üç defa aynı şeyleri söyler. Sonra bir kaya parçası alır ve yuvarlar, kaya dağın eteğine gelinceye kadar parçalanır ve bu kaya parçalarının girmediği tek bir Mekke evi kalmaz.

Rüya her iki rivâyette de çok yakın ifadelerle geçmektedir. Ancak Vâkıdî’nin rivâyetinde rüya metninden sonra Amr b. el-As’tan nakledilen, rüyanın gerçekleştiğine dair sözler İbn İshâk’ta yer almamaktadır.

Rüya hakkında Abbas ile Ebû Cehil arasında geçen konuşmalar da her iki rivâyette benzer ifadelerle geçmektedir. Ancak, Atike’nin rüyası diğer rivâyetlerde olduğu gibi Vâkıdî’nin anlatımında daha ayrıntılı ve heyecanlı bir üslup ile verilirken İbn İshâk’ın anlatımında daha yüzeysel ve sıg bir aktarımla verilmektedir. Her iki metnin de birbirine yakın ifadelerle aktarılması, zamirlerin yerlerinin değiştirilmesi gibi benzerlikler aynı olayın iki farklı râvinin ağzından çıkarken ortaya çıkan üslup ve yaklaşım biçimiyle açıklanabilir. Yoksa bütün bu benzerlikleri Vâkıdî’nin intihali gizlemek için yaptığı ile açıklamak güç görünüyor. Çünkü aynı olay farklı iki râvi tarafından aktarılmaktadır ve bu kadar benzerliğin olması bizce doğaldır.

⁶⁶ Vâkıdî, *Kitabü’l-Meğâzî*, 1: 29-32.

⁶⁷ Jones, “Âtike’nin Rüyası ve Nahle Seriyesi”, 319.

⁶⁸ Ebu Süfyan’ın kervanın haberini ulaştırması için Mekke’ye gönderdiği Kureyşli.

İki metni karşılaştıran Jones, metinler arasındaki benzerliğin intihalden kaynaklanmadığını, iki âliminin de siyercilerin yaygın olarak kullandıkları malzemen faydalanmalarından kaynaklandığını ifade eder. Ona göre, umuma ait bir malzemen faydalanmak intihale delil olarak sunulamaz.⁶⁹

6.2. Bedir Savaşından Önce Hz. Peygamber'in Muhacir ve Ensar ile İstişare Etmesi

İbn İshâk Rivâyeti:

(أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَالْمِقْدَادُ وَكَلِمَاتُهُمْ فِي الْجِهَادِ):

وَأَتَاهُ الْخَبْرُ عَنْ فُرَيْشٍ بِمَسِيرِهِمْ لِيَمْنَعُوا عِيرَهُمْ، فَاسْتَشَارَ النَّاسَ، وَأَخْبَرَهُمْ عَنْ فُرَيْشٍ، فَقَامَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ، فَقَالَ وَأَحْسَنُ. ثُمَّ قَامَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، فَقَالَ وَأَحْسَنُ، ثُمَّ قَامَ الْمِقْدَادُ بْنُ عُمَرَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، امْضِ لِمَا أَرَاكَ اللَّهُ فَتَحْنُ مَعَكَ، وَاللَّهِ لَا نَقُولُ لَكَ كَمَا قَالَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ لِمُوسَى: اذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا، إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ وَلَكِنْ اذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا مَعَكُمْ مُقَاتِلُونَ، فَوَ الَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَوْ سِرْتُ بِنَا إِلَى بَرِّكَ الْغَمَادِ لَجَالَدْنَا مَعَكَ مِنْ دُونِهِ، حَتَّى تَبْلُغَهُ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرًا، وَدَعَا لَهُ بِهِ.

(اسْتِشَارَةُ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَمْرِ الْأَنْصَارِ):

ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَشِيرُوا عَلَيَّ أَيُّهَا النَّاسُ. وَإِنَّمَا يُرِيدُ الْأَنْصَارَ، وَذَلِكَ أَنَّهُمْ عَدَدُ النَّاسِ، وَأَنَّهُمْ حِينَ بَايَعُوهُ بِالْعَقَبَةِ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ: إِنَّا بَرَاءٌ مِنْ دِمَامِكَ حَتَّى تَصِلَ إِلَى دِيَارِنَا، فَإِذَا وَصَلْتَ إِلَيْنَا، فَأَنْتَ فِي دِمَانِنَا نَمْنَعُكَ مِمَّا نَمْنَعُ مِنْهُ أَبْنَاءَنَا وَنِسَاءَنَا. فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَخَوَّفُ أَلَّا تَكُونَ الْأَنْصَارُ تَرَى عَلَيْهَا نَصْرَهُ إِلَّا مِمَّنْ دَهَمَهُ بِالْمَدِينَةِ مِنْ عَدُوِّهِ، وَأَنْ لَيْسَ عَلَيْهِمْ أَنْ يَسِيرَ بِهِمْ إِلَى عَدُوٍّ مِنْ بِلَادِهِمْ. فَلَمَّا قَالَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لَهُ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ: وَاللَّهِ لَكَأَنَّكَ تُرِيدُنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ أَجَلٌ، قَالَ: فَقَدْ آمَنَّا بِكَ وَصَدَّقْنَاكَ، وَشَهِدْنَا أَنَّ مَا جِئْتَ بِهِ هُوَ الْحَقُّ، وَأَعْطَيْنَاكَ عَلَى ذَلِكَ عُھُودَنَا وَمَوَاتِنَنَا، عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ، فَاْمْضِ يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَا أَرَدْتَ فَنَحْنُ مَعَكَ، فَوَ الَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ، لَوْ اسْتَعْرَضْتَ بِنَا هَذَا الْبَحْرَ فَخَضْنَتْهُ لَخَضْنَاهُ مَعَكَ، مَا تَخَلَّفَ مِنَّا رَجُلٌ وَاحِدٌ، وَمَا تَكَرَّرَ أَنْ تَلْقَى بِنَا عَدُوْنَا عَدَا، إِنَّا لَصَبْرٌ فِي الْحَرْبِ، صُدُقٌ فِي الْبَقَاءِ. لَعَلَّ اللَّهَ يُرِيكَ مِنَّا مَا تَقَرُّ بِهِ عَيْنُكَ، فَيَسِرَ بِنَا عَلَى بَرَكََةِ اللَّهِ. فَسَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَوْلِ سَعْدٍ، وَنَشِطَهُ ذَلِكَ، ثُمَّ قَالَ: سِيرُوا وَأَبْشِرُوا، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ وَعَدَنِي الطَّائِفَتَيْنِ، وَاللَّهِ لَكَأَنِّي الْآنَ أَنْظُرُ إِلَى مَصَارِعِ الْقَوْمِ.⁷⁰

Vâkıdî Rivâyeti:

قَالُوا: وَمَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى إِذَا كَانَ دُوَيْنَ بَدْرِ أَتَاهُ الْخَبْرُ بِمَسِيرِ فُرَيْشٍ، فَأَخْبَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَسِيرِهِمْ، وَاسْتَشَارَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ النَّاسَ، فَقَامَ أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ فَأَحْسَنُ، ثُمَّ قَامَ عُمَرُ فَقَالَ فَأَحْسَنُ، ثُمَّ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي وَاللَّهِ فُرَيْشٌ وَعَزَّهَا، وَاللَّهِ مَا ذَلْتُ مِنْهُ عَزَّتْ، وَاللَّهِ مَا آمَنْتُ مِنْهُ كَفَرْتُ، وَاللَّهِ لَا تُسَلِّمُ عَزَّهَا أَبَدًا، وَلِنُقَاتِلَنَّكَ، فَاتَّهَبَ لِذَلِكَ أَهْبَتُهُ وَأَعَدَّ لِذَلِكَ عُدَّتَهُ. ثُمَّ قَامَ الْمِقْدَادُ بْنُ عُمَرَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، امْضِ لِأَمْرِ اللَّهِ فَتَحْنُ مَعَكَ، وَاللَّهِ لَا نَقُولُ لَكَ كَمَا قَالَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ لِنَبِيِّهَا: اذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، وَلَكِنْ اذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا مَعَكُمْ مُقَاتِلُونَ، وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَوْ سِرْتُ بِنَا إِلَى بَرِّكَ الْغَمَادِ لَسِرْنَا مَعَكَ- وَبَرِّكَ الْغَمَادِ مِنْ وَرَاءِ مَكَّةَ بِخَمْسِ لَيَالٍ مِنْ وَرَاءِ السَّاحِلِ مِمَّا يَلِي الْبَحْرَ، وَهُوَ عَلَى ثَمَانِ لَيَالٍ مِنْ مَكَّةَ إِلَى الْيَمَنِ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خَيْرًا، وَدَعَا لَهُ بِخَيْرٍ. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَشِيرُوا عَلَيَّ أَيُّهَا النَّاسُ! وَإِنَّمَا يُرِيدُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَنْصَارَ، وَكَانَ يَظُنُّ أَنَّ الْأَنْصَارَ لَا تَنْصُرُهُ إِلَّا فِي الدَّارِ، وَذَلِكَ أَنَّهُمْ شَرَطُوا لَهُ أَنْ يَمْنَعُوهُ مِمَّا يَمْنَعُونَ مِنْهُ أَنْفُسَهُمْ وَأَوْلَادَهُمْ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَشِيرُوا عَلَيَّ! فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ فَقَالَ: أَنَا أَجِيبُ عَنْ الْأَنْصَارِ، كَأَنَّكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ تُرِيدُنَا! قَالَ: أَجَلٌ.

قَالَ: إِنَّكَ عَسَى أَنْ تَكُونَ خَرَجْتَ عَنْ أَمْرِ قَدْ أُوجِيَ إِلَيْكَ فِي غَيْرِهِ، وَإِنَّا قَدْ آمَنَّا بِكَ وَصَدَّقْنَاكَ، وَشَهِدْنَا أَنَّ كُلَّ مَا جِئْتَ بِهِ حَقٌّ، وَأَعْطَيْنَاكَ مَوَاتِنَنَا وَعُھُودَنَا عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ، فَاْمْضِ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، فَوَ الَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَوْ اسْتَعْرَضْتَ هَذَا الْبَحْرَ فَخَضْنَتْهُ لَخَضْنَاهُ مَعَكَ، مَا بَقِيَ مِنَّا رَجُلٌ، وَصِلَ مَنْ شِئْتَ، وَاقْطَعْ مَنْ شِئْتَ، وَخُذْ مِنْ أَمْوَالِنَا مَا شِئْتَ، وَمَا أَخَذْتَ مِنْ أَمْوَالِنَا

⁶⁹ Jones, “Âtike'nin Rüyası ve Nahle Seriyyesi” 321.

⁷⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1: 614-615.

أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا تَرَكْتَ. وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، مَا سَلَكَتْ هَذَا الطَّرِيقَ قَطُّ، وَمَا لِي بِهَا مِنْ عِلْمٍ، وَمَا نَكْرَهُ أَنْ يَلْقَانَا عَدُونًا غَدًا، إِنَّا أَصْبَرُ عِنْدَ الْحَرْبِ، صُدُقٌ عِنْدَ اللَّقَاءِ، لَعَلَّ اللَّهَ يُرِيكَ مِنَّا مَا تَقَرَّرَ بِهِ عَيْنُكَ.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَاقِدِيُّ قَالَ: فَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ قَتَادَةَ، عَنْ مَحْمُودِ بْنِ لَبِيدٍ قَالَ: قَالَ سَعْدٌ:

يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا قَدْ خَلَفْنَا مِنْ قَوْمِنَا قَوْمًا مَا نَحْنُ بِأَشَدَّ حُبًّا لَكَ مِنْهُمْ، وَلَا أَطْوَعُ لَكَ مِنْهُمْ، لَهُمْ رَغْبَةٌ فِي الْجِهَادِ وَنِيَّةٌ، وَلَوْ ظَنُّوا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَّكَ مُلَاقٍ عَدُوًّا مَا تَخَلَّفُوا، وَلَكِنْ إِنَّمَا ظَنُّوا أَنَّهَا الْعِيرُ. نَبَّيْنِي لَكَ عَرِيشًا فَتَكُونُ فِيهِ وَنَعُدُّ لَكَ رَوَاجِلَكَ، ثُمَّ تَلْقَى عَدُوَّنَا، فَإِنْ أَعَزَّنَا اللَّهُ وَأَظْهَرَنَا عَلَى عَدُوِّنَا كَانَ ذَلِكَ مَا أَحْبَبْنَا، وَإِنْ تَكُنْ الْأُخْرَى جَلَسْتَ عَلَى رَوَاجِلِكَ فَلَحِجْتَ مِنْ وَرَاءِنَا. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرًا، وَقَالَ: أَوْ يَقْضِي اللَّهُ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ يَا سَعْدُ! قَالُوا: فَلَمَّا فَرَغَ سَعْدٌ مِنَ الْمَشُورَةِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سِيرُوا عَلَى بَرَكَةِ اللَّهِ، فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ وَعَدَنِي إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ. وَاللَّهُ، لَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى مَصَارِعِ الْقَوْمِ.

قَالَ: وَأَرَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَصَارِعَهُمْ يَوْمَئِذٍ، هَذَا مَصْرَعُ فُلَانٍ، وَهَذَا مَصْرَعُ فُلَانٍ، فَمَا عَدَا كُلِّ رَجُلٍ مَصْرَعَهُ قَالَ: فَعَلِمَ الْقَوْمُ أَنَّهُمْ يُلَاقُونَ الْقِتَالَ، وَأَنَّ الْعِيرَ ثَقُلَتْ، وَرَجَوْا التَّنَصُّرَ لِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.⁷¹

Değerlendirme: Hz. Peygamber, Bedir'e yaklaştığı sırada Kureyş'in kervanlarını korumak için ordu toplayarak yola çıktığı haberini alır. Müslümanlar Kureyş için maddi önemi büyük olan bir kâfile için yola çıkmışlardı. Dolayısıyla, iki taraf arasında ciddi bir savaş yaşanabilirdi. Bu yeni durum karşısında Resûlullah (sav) ashabı ile istişarede bulunmak ister.

İbn İshâk, yukarıdaki rivâyeti de senedsiz nakletmiştir. İki müellifin rivâyetinde de Hz. Peygamber'in istişare ettiği isimler aynıdır. Bunlar: Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Mikdâd b. Amr ve Sa'd b. Muaz'dır. Bu isimlerin hepsi Hz. Peygamber'e destek mahiyetinde sözler söyleyerek onu memnun ederler. Özellikle Mikdâd'ın sözleri her iki rivâyette de benzer ifadeler ile aktarılmış ancak Mikdâd, Vâkıdî'nin rivâyetinde daha uzun konuşmuştur. Aynı şekilde Hz. Ömer'in sözleri Vâkıdî'nin rivâyetinde yer alırken İbn İshâk'ta onun, konuştuğu bilgisi yer almakta ancak ne söylediği belirtilmemektedir. Dolayısıyla metnin hacminden de anlaşılacağı üzere Vâkıdî bu rivâyeti çok daha kapsamlı nakletmiştir.

Hz. Peygamber'in istişarede bulunduğu ilk üç isim Muhacirden'dir. Hâlbuki o, esasında Ensar'ın fikrini almak istiyordu. Bu düşüncesini de açıkça belli etti. Ensar'ın düşüncesini açıklayan isim ise Sa'd b. Muaz'dır. Sa'd'ın sözleri de Vâkıdî'de daha geniş ve teferruatlı aktarılırken İbn İshâk'ta daha yüzeyseldir.

İbn İshâk ve Vâkıdî, yukarıdaki ortak rivâyeti de benzer ifadeler ile aktarmışlardır. Ancak ifadelerdeki bu yakınlık Vâkıdî'nin selefinden intihal yaptığı fikrini çağrıştıracak boyutta olmadığı bizce açıktır. Aynı olayın benzer ifadelerle verilmesi doğrudan intihal yapıldığı fikrini desteklemez; sonuçta aynı olay ne kadar farklı ifadeler kullanarak aktarılabilir ki? Kanaatimizce, yukarıdaki rivâyeti her iki siyer âlimi de kendilerine has bir üslup ve yöntemle nakletmişlerdir.

6.3. Hz. Peygamber'in Bedir'de Rabbinden Yardım İstemesi

İbn İshâk Rivâyeti:

⁷¹ Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzî*, 1: 48-49.

(مُنَاشِدَةُ الرَّسُولِ رَبِّهِ النَّصْرَ):

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: ثُمَّ عَدَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّفُوفَ، وَرَجَعَ إِلَى الْعَرِيشِ فَدَخَلَهُ، وَمَعَهُ فِيهِ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ، لَيْسَ مَعَهُ فِيهِ غَيْرُهُ، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنَاشِدُ رَبَّهُ مَا وَعَدَهُ مِنَ النَّصْرِ، وَيَقُولُ فِيمَا يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنَّ تَهْلُكَ هَذِهِ الْعِصَابَةُ الْيَوْمَ لَا تُعْبِدُ، وَأَبُو بَكْرٍ يَقُولُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ: بَعْضَ مُنَاشِدَتِكَ رَبِّكَ، فَإِنَّ اللَّهَ مُنَجِّزُ لَكَ مَا وَعَدَكَ. وَقَدْ حَقَّقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقَّقَهُ وَهُوَ فِي الْعَرِيشِ، ثُمَّ انْتَبَهَ فَقَالَ: أَبَشِّرْ يَا أَبَا بَكْرٍ، أَتَاكَ نَصْرُ اللَّهِ. هَذَا جِبْرِيلُ أَخَذَ بَعَثَانِ فَرَسٍ يَقُودُهُ، عَلَى ثَنَائِيهِ النَّفْعِ.⁷²

Vâkıdî Rivâyeti:

قَالُوا: وَلَمَّا لَحِمَ الْقِتَالُ، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ رَافِعٌ يَدَيْهِ يَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى النَّصْرَ وَمَا وَعَدَهُ. يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنْ ظَهَرَ عَلَى هَذِهِ الْعِصَابَةِ ظَهَرُ الشَّرْكَ، وَلَا يَقُومُ لَكَ دِينُ! وَأَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: وَاللَّهِ، لَيُنْصُرَنَّكَ اللَّهُ وَلَيُبَيِّضَنَّ وَجْهَكَ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ آيَةً مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرَفِّقِينَ عِنْدَ أَكْثَافِ الْعَدُوِّ. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: يَا أَبَا بَكْرٍ أَبَشِّرْ، هَذَا جِبْرِيلُ مُعْتَجِرٌ بِعِمَامَةٍ صَفْرَاءَ، أَخَذَ بَعَثَانِ فَرَسِهِ، بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ. فَلَمَّا نَزَلَ إِلَى الْأَرْضِ تَغَيَّبَ عَنِّي سَاعَةً ثُمَّ طَلَعَ، عَلَى ثَنَائِيهِ النَّفْعِ، يَقُولُ: أَتَاكَ نَصْرُ اللَّهِ إِذْ دَعَوْتَهُ.⁷³

Değerlendirme: Resûlullah'ın (sav) Bedir savaşında ellerini yukarı kaldırıp Rabbinden zaferi niyaz ettiği duayı İbn İshâk, sened zinciri kullanmadan tek başına rivâyet etmiştir. Vâkıdî de sened zinciri yerine birçok rivâyetinde olduğu gibi “Dediler ki” ifadesini kullanmıştır. Rivâyet kısa olmasına rağmen her iki müellifin rivâyetinde benzerlikten çok farklılıklar ön plana çıkmaktadır. İbn İshâk'ın aktarımında Hz. Peygamber'in duası: “Şayet bu topluluk bugün helak olursa bundan sonra sana ibadet olunmaz” ifadeleri ile yer alırken; Vâkıdî'nin rivâyetinde: “Allah'ım eğer bu topluluk bugün mağlup olursa şirk galip gelecek ve din yok olacaktır” ifadeleri ile verilmektedir.

İki rivâyette de Hz. Ebû Bekir Resûlullah'ın (sav) yanında yer almaktadır. Ancak onun Hz. Peygamber'e söyledikleri sözler iki rivâyette de farklı ifadelerle geçmektedir. İbn İshâk'ın rivâyetinde Resûlullah'ın (sav) çadırında bir müddet uyuduğu bilgisi yer alırken Vâkıdî'nin rivâyetinde böyle bir bilgi yoktur. Allah Teâla'nın bin melek ile yardım etmesi hakkında bilgi Vâkıdî de geçerken aynı bilgiyi İbn İshâk'ta göremiyoruz. Yine her iki rivâyette de Cebail yer alırken, onun yardımı hakkında bilgiler muhtelifdir.

Görüleceği üzere oldukça kısa bir metinle verilmesine rağmen yukarıdaki rivâyeti her iki siyer âlimi de kendi ifadeleri ile aktarmıştır. Vâkıdî'nin bu rivâyette selefi İbn İshâk'tan intihalini çağrıştıracak bir ipucu bulunamamıştır.

6.4. Hudeybiye'de Yapılan Sulh Antlaşmasına Hz. Ömer'in İtiraz Etmesi

İbn İshâk Rivâyeti:

(عُمَرُ يُنْكِرُ عَلَى الرَّسُولِ الصَّلَاحَ):

فَلَمَّا التَّأَمَّ الْأَمْرُ وَلَمْ يَبْقَ إِلَّا الْكِتَابُ، وَتَبَّ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، فَأَتَى أَبَا بَكْرٍ، فَقَالَ: يَا أَبَا بَكْرٍ، أَلَيْسَ بِرَسُولِ اللَّهِ؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: أَوْ لَسْنَا بِالْمُسْلِمِينَ؟ قَالَ:

بَلَى، قَالَ: أَوْ لَيْسُوا بِالْمُشْرِكِينَ؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: فَعَلَّامٌ نُعْطَى الدِّيْنَةَ فِي دِينِنَا؟ قَالَ أَبُو بَكْرٍ: يَا عُمَرُ، الزَّمْ غَرَزَهُ، فَأَنِّي أَشْهَدُ أَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ، قَالَ عُمَرُ:

⁷² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1: 626-627.

⁷³ Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzî*, 1: 81.

وَأَنَا أَشْهَدُ أَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ، ثُمَّ أَتَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَسْتُ بِرَسُولِ اللَّهِ؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: أَوْ لَسْنَا بِالْمُسْلِمِينَ؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ:

أَوْ لَيْسُوا بِالْمُشْرِكِينَ؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: فَعَلَّامَ نُعْطَى الدِّيْنَةَ فِي دِينِنَا؟ قَالَ:

أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ، لَنْ أَخَالَفَ أَمْرَهُ، وَلَنْ يُضَيِّعَنِي! قَالَ: فَكَانَ عُمَرُ يَقُولُ:

مَا زِلْتُ أَتَصَدَّقُ وَأَصُومُ وَأَصْلِي وَأَعْتِقُ، مِنْ الَّذِي صَنَعْتُ يَوْمَئِذٍ! مَخَافَةَ كَلَامِي الَّذِي تَكَلَّمْتُ بِهِ، حَتَّى رَجَوْتُ أَنْ يَكُونَ خَيْرًا.⁷⁴

Vâkıdî Rivâyeti:

قَالُوا: فَلَمَّا اصْطَلَحُوا فَلَمْ يَبْقَ إِلَّا الْكِتَابُ، وَتَبَّ عُمَرُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَسْنَا بِالْمُسْلِمِينَ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بَلَى! قَالَ: فَعَلَّامَ نُعْطَى الدِّيْنَةَ فِي دِينِنَا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ، وَلَنْ أَخَالَفَ أَمْرَهُ، وَلَنْ يُضَيِّعَنِي. فَذَهَبَ عُمَرُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ: يَا أَبَا بَكْرٍ، أَلَسْنَا بِالْمُسْلِمِينَ؟ فَقَالَ: بَلَى! فَقَالَ عُمَرُ: فَلِمَ نُعْطَى الدِّيْنَةَ فِي دِينِنَا؟

فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: الزَّمْ غَرَزَهُ! فَإِنِّي أَشْهَدُ أَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ، وَأَنَّ الْحَقَّ مَا أَمَرَ بِهِ، وَلَنْ نَخَالَفَ أَمْرَ اللَّهِ وَلَنْ يُضَيِّعَهُ اللَّهُ! وَلَقِيَ عُمَرُ مِنَ الْقَضِيَّةِ أَمْرًا كَبِيرًا، وَجَعَلَ يَرُدُّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَلَامَ وَيَقُولُ:

عَلَّامَ نُعْطَى الدِّيْنَةَ فِي دِينِنَا؟ فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: أَنَا رَسُولُ اللَّهِ وَلَنْ يُضَيِّعَنِي!

قَالَ: فَجَعَلَ يَرُدُّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَلَامَ. قَالَ: يَقُولُ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ: أَلَا تَسْمَعُ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ رَسُولُ اللَّهِ يَقُولُ مَا يَقُولُ؟ تَعَوَّذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ وَآتَهُمْ رَأْيَكَ! قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: فَجَعَلْتُ أَتَعَوَّذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ حِينَئِذٍ، فَمَا أَصَابَنِي قَطُّ شَيْءٌ مِثْلَ ذَلِكَ الْيَوْمِ، مَا زِلْتُ أَصُومُ وَأَتَصَدَّقُ مِنَ الَّذِي صَنَعْتُ مَخَافَةَ كَلَامِي الَّذِي تَكَلَّمْتُ يَوْمَئِذٍ.

فَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ لِي عُمَرُ فِي خِلَافَتِهِ، وَذَكَرَ الْقَضِيَّةَ: ارْتَبَيْتَ ارْتِيَابًا لَمْ أَرْتَبْهُ مِنْذُ أَسْلَمْتُ إِلَّا يَوْمَئِذٍ، وَلَوْ وَجَدْتُ ذَلِكَ الْيَوْمَ شَيْعَةً تَخْرُجُ عَنْهُمْ رَغْبَةً عَنِ الْقَضِيَّةِ لَخَرَجْتُ. ثُمَّ جَعَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَاقِبَتَهَا خَيْرًا وَرُسْدًا، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْلَمَ.⁷⁵

Değerlendirme: Vâkıdî'nin "Dediler ki" ifadesi ile naklettiği Hz. Ömer'in Hudeybiye barışı sonrasındaki sert tepkisini ele alan rivâyet bizce, intihali çağrıştıracak önemli veriler içermektedir. Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer arasında geçen diyalogları Vâkıdî, rivâyetin ilk bölümünü kendi rivâyetinde ikinci bölüme; ikinci bölümü de birinci bölüme aktararak nakletmiştir. Yani çaprazlama bilgi aktarımı ile olayı nakletmek suretiyle intihali akıllara getirecek bir yöntem uygulamıştır. Ancak rivâyetin sonunda İbn Abbas tarafından nakledilen zait bilgide Hz. Ömer'in: "Eğer o gün benim gibi düşünen bir grup bulsaydım dinden çıkardım" şeklindeki sözlerini İbn İshâk'ın rivâyetinde göremiyoruz. Eğer bu fazlalık Vâkıdî'de geçmeseydi bizi intihale götürecek önemli bir veri elde etmiş olacaktık. Ancak, sadece bilgilerin yerini değiştirmek kanaatimize göre intihal sayılamayacağından yukarıdaki rivâyetin de iki siyer âlimi tarafından bağımsız bir yöntemle aktarıldığı düşüncesindeyiz.

6.5. Hudeybiye'de Ashabın Resûlullah'a (sav) Tepkisi

İbn İshâk Rivâyeti:

(نَحَرَ الرَّسُولُ وَحَلَقَ فَأَقْتَدَى بِهِ النَّاسُ):

⁷⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 316-317.

⁷⁵ Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzî*, 2: 606-607.

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُضْطَرَبًا فِي الْجِلْبِ، وَكَانَ يُصَلِّي فِي الْحُرْمِ، فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ الصَّلَاةِ قَدِمَ إِلَى هَدْيِهِ فَحَزَرَهُ، ثُمَّ جَلَسَ فَحَلَقَ رَأْسَهُ، وَكَانَ الَّذِي حَلَقَهُ، فِيمَا بَلَغَنِي، فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ خَرَّاشُ بْنُ أُمَيَّةَ بْنِ الْفَضْلِ الْخُرَاعِي، فَلَمَّا رَأَى النَّاسُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ نَحَرَ وَحَلَقَ تَوَاتَّبُوا يَنْحَرُونَ وَيَحْلُقُونَ⁷⁶

Vâkıdî Rivâyeti:

قَالُوا: فَلَمَّا فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْكِتَابِ وَانْطَلَقَ سُهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو وَأَصْحَابُهُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِهِ:

قُومُوا فَانْحَرُوا وَاحْلُقُوا! فَلَمْ يُجِبْهُ مِنْهُمْ رَجُلٌ إِلَى ذَلِكَ، فَقَالَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مَرَاتٍ كُلَّ ذَلِكَ يَأْمُرُهُمْ، فَلَمْ يَفْعَلْ وَاحِدٌ مِنْهُمْ ذَلِكَ. فَأَنْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى دَخَلَ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجَتِهِ مُغَضَّبًا شَدِيدَ الْغَضَبِ، وَكَانَتْ مَعَهُ فِي سَفَرِهِ ذَلِكَ، فَاضْطَجَعَ فَقَالَتْ:

ثُمَّ قَالَ: عَجَبًا يَا أُمَّ سَلَمَةَ! إِنِّي قُلْتُ لِلنَّاسِ انْحَرُوا وَاحْلُقُوا وَجَلُّوا مِرَارًا، فَلَمْ يُجِئْنِي أَحَدٌ. مَالِكُ يَا رَسُولَ اللَّهِ! مِرَارًا لَا تُجِئْنِي مِنَ النَّاسِ إِلَى ذَلِكَ وَهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامِي وَيَنْظُرُونَ فِي وَجْهِ! قَالَتْ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، انْطَلِقْ أَنْتَ إِلَى هَدْيِكَ فَانْحَرَهُ، فَإِنَّهُمْ سَيَقْتَدُونَ بِكَ. قَالَتْ:

فَاضْطَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِثَوْبِهِ، ثُمَّ خَرَجَ وَأَخَذَ الْحَرْبَةَ بَيْنَهُمْ هَدْيَهُ. قَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ حِينَ يَهْوِي بِالْحَرْبَةِ إِلَى الْبَدَنَةِ رَافِعًا صَوْتَهُ: بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ! قَالَتْ: فَمَا هَذَا إِلَّا أَنْ رَأَوْهُ نَحَرَ، فَتَوَاتَّبُوا إِلَى الْهَدْيِ، فَارْزَحَمُوا عَلَيْهِ حَتَّى خَشِيتُ أَنْ يَغْمَّ بَعْضُهُمْ بَعْضًا⁷⁷

Değerlendirme: Hudeybiye’de Mekkelilerle Müslümanlar arasında sulh yapılıncı Hz. Peygamber kurbanını kesip saçlarını tıraş etmiştir. Bu haberi İbn İshâk tek başına, Vâkıdî ise “Dediler ki” ifadesi ile aktarmıştır.

İbn İshâk’ın aktarımına göre Hz. Peygamber, sulh antlaşmasının tamamlanmasının ardından kalkar kurbanını keser ve saçlarını tıraş eder. Onu tıraş eden sahabî Hıraş b. Ümeyye’dir. Ashab da Hz. Peygamber’in ardından kurbanlarını kesip saçlarını tıraş ederler. İbn İshâk, haberi bu kadar kısa ve net ifadelerle aktarır.

Vâkıdî ise “Dediler ki” ifadesi ile haberi nakleder. Ancak olayın kurgusu ve sunumu tamamen farklıdır. Vâkıdî’nin rivâyetine göre sulh antlaşması yapıldıktan sonra Hz. Peygamber: “Kalkın! Kurbanlarınızı kesin ve saçlarınızı tıraş edin” buyurarak ashabını harekete geçirmek ister. Ancak ashabin, umduklarını bulamadıkları için moralleri bozulmuş bu yüzden onlar Resûlullah’ın (sav) bu kesin emrine karşı umursamaz bir tavır ortaya koymuşlardır. Hz. Peygamber aynı emri üç defa tekrar etmesine rağmen ashab sanki Allah’ın Resûlü’nü duymamaktadır. Bunun üzerine Hz. Peygamber öfkeli bir şekilde çadırına girer. Çadırda eşlerinden Ümmü Seleme vardır. Ümmü Seleme onun öfkeli halini görünce ne olduğunu sorar. Hz. Peygamber de olanları anlatınca Ümmü Seleme: “Sen onlara bir şey söylemeden dışarı çık ve kurbanını kes, onlar sana uyacaktır” buyurur. Bunun üzerine Resûlullah (sav) eşinin bu tavsiyesine uyarak sahabeye bir şey söylemeden yüksek sesle “Bismillâh-i Allahu Ekber” diyerek kurbanını keser. Ashab da aynen Ümmü Seleme’nin dediği gibi onun arkasından kurbanlarını keserler.

⁷⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 319.

⁷⁷ Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzî*, 2: 613.

Görüldüğü gibi aynı haber iki siyerci tarafından oldukça farklı bir kurgu ile aktarılmıştır. İbn İshâk'ın doğrudan, kuru ve kısa ifadelerine karşın Vâkıdî, olayı canlı bir üslupla, tarafların duygu ve düşüncelerine de yer vererek aktarmıştır. Dolayısıyla Vâkıdî'nin bu haberi sayesinde Hz. Peygamber'in beşerî yönünü bir kez daha görmüş, ashabın ona karşı tepkisini izlemiş, eşi Ümmü Seleme'nin Hz. Peygamber'i nasıl yönlendirdiği bilgisine ulaşmış olduk.

Sadece bu rivâyette değil birçok aktarımda Vâkıdî'nin haberleri aktarırken kullandığı üslubun daha canlı ve sistematik olduğunu gördük. O aynı zamanda İbn İshâk'ta geçmeyen birçok ayrıntıyı bizlere ulaştırması yönüyle selefinden öne çıkmaktadır.

6.6. Hz. Peygamber'in Hayber'de Zehirlenmesi

İbn İshâk Rivâyeti:

(أَمْرُ الشَّاةِ الْمَسْمُومَةِ):

فَلَمَّا اطْمَأَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهَدَتْ لَهُ زَيْنَبُ بِنْتُ الْحَارِثِ، أَمْرًا سَلَامَ بْنِ مِشْكَمٍ، شاةً مَصْلِيَّةً، وَقَدْ سَأَلَتْ أَيَّ غَضُوٍّ مِنَ الشَّاةِ أَحَبُّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقِيلَ لَهَا: الذَّرَاعُ، فَأَكْثَرَتْ فِيهَا مِنَ السَّمِّ، ثُمَّ سَمَّتْ سَائِرَ الشَّاةِ، ثُمَّ جَاءَتْ بِهَا، فَلَمَّا وَضَعَتْهَا بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، تَتَاوَلَ الذَّرَاعُ، فَلَاكَ مِنْهَا مُضْغَةٌ، فَلَمْ يُسْغِعْهَا، وَمَعَهُ بَشْرُ بْنُ الْبَرَاءِ بْنُ مَعْرُورٍ، قَدْ أَخَذَ مِنْهَا كَمَا أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا بَشَّرَ فَاسَاغَهَا، وَأَمَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَفَظَهَا، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ هَذَا الْعِظَمَ لِيُخْبِرُنِي أَنَّهُ مَسْمُومٌ، ثُمَّ دَعَا بِهَا، فَأَعْتَرَفَتْ، فَقَالَ: مَا حَمَلَكَ عَلَى ذَلِكَ؟ قَالَ: بَلَغَتْ مِنْ قَوْمِي مَا لَمْ يَخَفْ عَلَيْكَ، فَقُلْتُ: إِنْ كَانَ مَلِكًا اسْتَرَحْتُ مِنْهُ، وَإِنْ كَانَ نَبِيًّا فَسَيُخْبِرُ، قَالَ: فَتَجَاوَزَ عَنْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَمَاتَ بَشْرُ بْنُ مَرْوَانَ مِنْ أَعْلَانِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي سَعِيدِ بْنِ الْمُعَلَّى، قَالَ:

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قَالَ فِي مَرَضِهِ الَّذِي تُوَفِّي فِيهِ، وَدَخَلْتُ أُمُّ بَشْرٍ بِنْتُ الْبَرَاءِ بْنِ مَعْرُورٍ تَعُودُهُ: يَا أُمَّ بَشْرُ، إِنَّ هَذَا الْأَوَانَ وَجَدْتُ فِيهِ انْقِطَاعَ أَبْهَرِي مِنَ الْأَكْلَةِ الَّتِي أَكَلْتُ مَعَ أَخِيكَ بِخَيْرٍ. قَالَ: فَإِنْ كَانَ الْمُسْلِمُونَ لَيَرَوْنَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاتَ شَهِيدًا، مَعَ مَا أَكْرَمَهُ اللَّهُ بِهِ مِنَ النَّبُوَّةِ⁷⁸

Vâkıdî Rivâyeti:

قَالُوا: لَمَّا فَتَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ وَاطْمَأَنَّ جَعَلَتْ زَيْنَبُ بِنْتُ الْحَارِثِ تَسْأَلُ: أَيُّ الشَّاةِ أَحَبُّ إِلَى مُحَمَّدٍ؟ فَيَقُولُونَ: الذَّرَاعُ وَالْكَتِفُ. فَعَمَدَتْ إِلَى عَنَزٍ لَهَا فَدَبَّحَتْهَا، ثُمَّ عَمَدَتْ إِلَى سَمٍّ لَا بَطِيٍّ، قَدْ شَاوَرَتْ الْيَهُودَ فِي سُومٍ فَأَجْمَعُوا لَهَا عَلَى هَذَا السَّمِّ بِعَيْنِهِ، فَسَمَّتْ الشَّاةَ وَأَكْثَرَتْ فِي الذَّرَاعِ وَالْكَتِفَيْنِ. فَلَمَّا غَابَتِ الشَّمْسُ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَغْرِبَ وَانْصَرَفَ إِلَى مَنْزِلِهِ، وَجَدَ زَيْنَبَ جَالِسَةً عِنْدَ رَحْلِهِ فَيَسْأَلُ عَنْهَا فَقَالَتْ:

أَبَا الْقَاسِمِ، هَدِيَّةٌ أَهَدَيْتَهَا لَكَ.

وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْكُلُ الْهَدِيَّةَ وَلَا يَأْكُلُ الصَّدَقَةَ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْهَدِيَّةِ فَفَبَضَنْتَ مِنْهَا وَوَضَعْتَ بَيْنَ يَدَيْهِ، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِأَصْحَابِهِ وَهُمْ حُضُورٌ، أَوْ مِنْ حَضَرَ مِنْهُمْ: أَدْنُوا فَتَعَسَّوْا! فَدَنُّوا فَمَدُّوا أَيْدِيَهُمْ، وَتَتَاوَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الذَّرَاعَ، وَتَتَاوَلَ بَشْرُ بْنُ الْبَرَاءِ عِظَمًا، وَأَنْهَشَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهَا نَهْشًا وَأَنْهَشَ بَشْرُ، فَلَمَّا ارْزَدَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكَلَتْهُ ارْزَدَرَ بَشْرُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَفُّوا أَيْدِيَكُمْ فَإِنَّ هَذِهِ الذَّرَاعَ تُخْبِرُنِي أَنَّهَا مَسْمُومَةٌ. فَقَالَ بَشْرُ بْنُ الْبَرَاءِ: قَدْ وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَجَدْتُ ذَلِكَ مِنْ أَكْلَتِي الَّتِي أَكَلْتُهَا، فَمَا مَنَعَنِي أَنْ أَلْفُظَهَا إِلَّا كَرَاهِيَةً أَنْعَصَ إِلَيْكَ طَعَامَكَ، فَلَمَّا تَسَوَّغْتَ مَا فِي يَدِكَ لَمْ أَرْغَبْ بِنَفْسِي عَنْ نَفْسِكَ، وَرَجَوْتُ أَلَّا تَكُونَ ارْزَدَرْتَهَا وَفِيهَا نَعْيٌ.

⁷⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2: 337-338.

فَلَمْ يَرَمْ بِشَرٍّ مِنْ مَكَانِهِ حَتَّى عَادَ لَوْنُهُ كَالطَّيْلِسانِ، وَمَاطَلَهُ وَجَعُهُ سَنَةً لَا يَتَحَوَّلُ إِلَّا مَا حَوْلَ، ثُمَّ مَاتَ مِنْهُ. وَيُقَالُ لَمْ يَقُمْ مِنْ مَكَانِهِ حَتَّى مَاتَ، وَعَاشَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ ثَلَاثَ سِنِينَ. وَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِزَيْنَبَ فَقَالَ: سَمِمْتَ الذَّرَاعَ؟ فَقَالَتْ: مَنْ أَخْبَرَكَ؟

قَالَ: الذَّرَاعُ. قَالَتْ: نَعَمْ. قَالَ: وَمَا حَمَلَكَ عَلَى ذَلِكَ؟ قَالَتْ: قَتَلْتُ أَبِي وَعَمِّي وَرَوْجِي، وَنَلِيتُ مِنْ قَوْمِي مَا نَلِيتُ، فَقُلْتُ: إِنْ كَانَ نَبِيًّا فَسَتُخْبِرُهُ الشَّاةُ مَا صَنَعْتُ، وَإِنْ كَانَ مَلِكًا اسْتَرْحَنًا مِنْهُ.

فَاخْتَلَفَتْ عَلَيْنَا فِيهَا، فَقَالَ قَائِلٌ رَوَايَةً: أَمَرَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُتِلَتْ ثُمَّ صَلِبَتْ. وَقَالَ قَائِلٌ رَوَايَةً: عَقَّا عَنْهَا. وَكَانَ نَفَرٌ ثَلَاثَةٌ قَدْ وَضَعُوا أَيْدِيَهُمْ فِي الطَّعَامِ وَلَمْ يَسِيعُوا مِنْهُ شَيْئًا. فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ فَاحْتَجَمُوا أَوْسَاطَ رُءُوسِهِمْ مِنَ الشَّاةِ، وَاحْتَجَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ كَتِفِهِ الْيُسْرَى. وَيُقَالُ: احْتَجَمَ عَلَى كَاهِلِهِ، حَجَمَهُ أَبُو هِنْدٍ بِالْقَرْنِ وَالشُّفْرَةِ⁷⁹.

Değerlendirme: Şimdiye kadar karşılaştığımız rivâyetler arasında birbirine yakınlık bakımından en çok dikkatimizi çeken haber Hz. Peygamber'in zehirlenmesi hakkındaki rivâyet oldu. Bu rivâyetin büyük bir bölümünü İbn İshâk tek başına aktarıırken Vâkıdî, "Dediler ki" ifadesi ile aktarmıştır. Dolayısıyla yukarıdaki haber intihal yapılmaya uygun bir rivâyet olarak görünüyor. Şimdi her iki rivâyetteki benzerlik ve farklılıktan yola çıkarak bir sonuca ulaşmaya çalışalım.

Her iki rivâyette de Hz. Peygamber'i zehirlemek isteyen kadın bir Yahudi'dir ve ismi de Zeynep Bint-i Hâris'tir. Yine zehirlenmeye sebep olan hayvan iki rivâyette de bir koyundur. Ancak Vâkıdî, kendi rivâyetinde zehrin ismini de "Lâbuti" olarak eklemiş, güçlü bir zehir olduğunu da söylemiştir. Aynı zamanda Vâkıdî, İbn İshâk'ta geçmeyen diyaloglara da yer vermiştir. Olay her zamanki gibi İbn İshâk'ta çok daha kısa ve özet şeklindedir.

Resûlullah'ın (sav): "Elinizi etten çekin! Bu et bana zehirli olduğunu haber veriyor!" şeklinde çevirebileceğimiz sözler iki rivâyette de birbirine yakın geçmektedir. Aynı etten yiyen Bişr b. Bera isimli sahabî İbn İshâk'ın rivâyetine göre eti yedikten bir süre sonra ölmüştür. Vâkıdî'nin bu konuda iki rivâyeti vardır, birisi hemen orada öldüğüne dair; diğeri ise Bişr'in bir yıl sonra öldüğüne dair.

Resûlullah (sav) ile Yahudi kadın arasında geçen diyaloglar İbn İshâk'ta daha kısa iken Vâkıdî'de daha ayrıntılıdır. Ayrıca, İbn İshâk Hz. Peygamber'in kadını bağışladığını ifade ederken Vâkıdî'de kadının bağışlandığına dair rivâyet olduğu gibi öldürüldüğüne dair rivâyet de vardır. Bunların dışında iki rivâyette de birbirinden farklı bilgilere yer verildiğini görüyoruz. Böylece Vâkıdî'nin, yukarıdaki rivâyeti de İbn İshâk'tan daha sistematik ve düzenli aktardığını, olayla ilgili farklı rivâyetleri de kitabına alarak bizlere daha zengin bir malzeme bıraktığını söyleyebiliriz.

6.7. Ebû Cehil'in Katledilmesi Olayı

İbn İshâk Rivâyeti:

(عَوْدٌ إِلَى مَقْتَلِ أَبِي جَهْلٍ):

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَلَمَّا فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عُدْوِهِ، أَمَرَ بِأَبِي جَهْلٍ أَنْ يُلْتَمَسَ فِي الْقَتْلِ.

⁷⁹ Vâkıdî, Kitabü'l-meğâzî, 2: 677-678.

وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ لَقِيَ أَبَا جَهْلٍ، كَمَا حَدَّثَنِي ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ أَيْضًا قَدْ حَدَّثَنِي ذَلِكَ، قَالَا: قَالَ مُعَاذُ ابْنِ عَمْرٍو بْنِ الْجُمُوحِ، أَخُو بَنِي سَلَمَةَ: سَمِعْتُ الْقَوْمَ وَأَبُو جَهْلٍ فِي مِثْلِ الْحَرَجَةِ- قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: الْحَرَجَةُ: الشَّجَرُ الْمُنْتَفُ.

وَفِي الْحَدِيثِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ: أَنَّهُ سَأَلَ أَعْرَابِيًّا عَنْ الْحَرَجَةِ، فَقَالَ: هِيَ شَجَرَةٌ مِنَ الْأَشْجَارِ لَا يُوصَلُ إِلَيْهَا- وَهُمْ يَقُولُونَ: أَبُو الْحَكَمِ لَا يُخْلَصُ إِلَيْهِ. قَالَ: فَلَمَّا سَمِعْتُهَا جَعَلْتُهُ مِنْ شَأْنِي، فَصَمَدْتُ نَحْوَهُ، فَلَمَّا أَمَكَّنَنِي حَمَلْتُ عَلَيْهِ، فَضَرَبْتُهُ ضَرْبَةً أَطْنَنْتُ قَدَمَهُ بِنِصْفِ سَاقِهِ، فَوَاللَّهِ مَا شَبَّهْتَهَا حِينَ طَاحَتْ إِلَّا بِالنَّوَةِ تُطِيحُ مِنْ تَحْتِ مِرْصَخَةِ النَّوَى حِينَ يُضْرَبُ بِهَا. قَالَ: وَضَرَبَنِي ابْنُهُ عِكْرَمَةُ عَلَى عَاتِقِي، فَطَرَحَ يَدِي، فَتَعَلَّقْتُ بِجِلْدَةٍ مِنْ جُنْبِي، وَأَجْهَضَنِي الْقِتَالُ عَنْهُ، فَلَقَدْ قَاتَلْتُ عَامَةً يَوْمِي، وَإِنِّي لَأَسْحَبُهَا خَلْفِي، فَلَمَّا أَذْنَنِي وَضَعْتُ عَلَيْهَا قَدَمِي، ثُمَّ تَمَطَّيْتُ بِهَا عَلَيْهَا حَتَّى طَرَحْتُهَا.

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: ثُمَّ عَاشَ بَعْدَ ذَلِكَ حَتَّى كَانَ زَمَانُ عُثْمَانَ.

ثُمَّ مَرَّ بِأَبِي جَهْلٍ وَهُوَ عَقِيرٌ، مُعَوِّذُ بْنُ عَفْرَاءَ، فَضَرَبَهُ حَتَّى أَثْبَتَهُ، فَتَرَكَهُ وَبِهِ رَمَقٌ. وَقَاتَلَ مُعَوِّذٌ حَتَّى قُتِلَ، فَمَرَّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ بِأَبِي جَهْلٍ، حِينَ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُلْتَمَسَ فِي الْقَتْلَى، وَقَدْ قَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فِيمَا بَلَغَنِي- أَنْظَرُوا، إِنْ خَفِيَ عَلَيْكُمْ فِي الْقَتْلَى، إِلَى أَثَرِ جُرْحٍ فِي رُكْبَتَيْهِ، فَإِنِّي أَرْدَحَمْتُ يَوْمًا أَنَا وَهُوَ عَلَى مَادِيَةِ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ جُدْعَانَ، وَنَحْنُ غُلَامَانِ، وَكُنْتُ أَشَفَّ مِنْهُ بِيَسِيرٍ، فَدَفَعْتُهُ فَوْقَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، فَجَحَشَ فِي إِحْدَاهُمَا جَحْشًا لَمْ يَزَلْ أَثَرُهُ بِهِ. قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ: فَوَجَدْتُهُ بِأَخِرِ رَمَقٍ فَعَرَفْتُهُ، فَوَضَعْتُ رِجْلِي عَلَى عُنُقِهِ- قَالَ: وَقَدْ كَانَ صَبَبْتُ بِي مَرَّةً بِمَكَّةَ، فَأَذَانِي وَلَكَرَنِي، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ: هَلْ أَحْرَاكَ اللَّهُ يَا عَدُوَّ اللَّهِ؟ قَالَ: وَبِمَاذَا أَحْرَانِي، أَعْمَدُ مِنْ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ، أَخْبِرْنِي لِمَنْ الدَّائِرَةُ الْيَوْمَ؟ قَالَ: قُلْتُ: لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ.

قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: صَبَبْتُ: قَبِضَ عَلَيْهِ وَلَزِمَهُ. قَالَ ضَابِيُّ بْنُ الْحَارِثِ الْبُرْجُمِيُّ فَأَصْبَحْتُ مِمَّا كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ... مِنَ الْوَدِّ مِثْلَ الضَّابِثِ الْمَاءِ بِالْيَدِ؟

قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: وَيُقَالُ: أَعَارَ عَلَى رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ، أَخْبِرْنِي لِمَنْ الدَّائِرَةُ الْيَوْمَ؟

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَزَعَمَ رَجَالٌ مِنْ بَنِي مَخْزُومٍ، أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ كَانَ يَقُولُ: قَالَ لِي: لَقَدْ ارْتَقَيْتُ مُرْتَقَى صَعْبًا يَا رُوَيْعِي الْعَنَمَ قَالَ: ثُمَّ احْتَرَزْتَ رَأْسَهُ ثُمَّ جُنْتُ بِهِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَذَا رَأْسُ عَدُوِّ اللَّهِ أَبِي جَهْلٍ، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ- قَالَ: وَكَانَتْ يَمِينُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَالَ: قُلْتُ نَعَمْ، وَاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ، ثُمَّ أَلْقَيْتُ رَأْسَهُ بَيْنَ يَدَيِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَمِدَ اللَّهُ.⁸⁰

Vâkıdî Rivâyeti:

قَالُوا: وَلَمَّا وَضَعْتُ الْحَرْبَ أَوْزَارَهَا أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُلْتَمَسَ أَبُو جَهْلٍ. قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: فَوَجَدْتُهُ فِي آخِرِ رَمَقٍ، فَوَضَعْتُ رِجْلِي عَلَى عُنُقِهِ فَقُلْتُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْرَاكَ! قَالَ: إِنَّمَا أُخْرِىَ اللَّهُ عَبْدُ ابْنِ أُمِّ عَبْدِ! لَقَدْ ارْتَقَيْتُ مُرْتَقَى صَعْبًا يَا رُوَيْعِي الْعَنَمَ، لِمَنْ الدَّائِرَةُ؟ قُلْتُ: لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ. قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: فَأَقْتُلْغَ بِيَضَّتَهُ عَنْ قَفَاهُ، فَقُلْتُ: إِنِّي قَاتِلُكَ يَا أَبَا جَهْلٍ! قَالَ: لَسْتُ بِأَوَّلِ عَدُوِّ قَتْلَ سَيِّدِهِ! أَمَا إِنْ أَتَدَّ مَا لِقَيْتَهُ الْيَوْمَ فِي نَفْسِي لِقَتْلِكَ إِيَّايَ، أَلَا يَكُونُ وَلِي قَتْلِي رَجُلٌ مِنَ الْأَخْلَافِ أَوْ مِنَ الْمُطَبِّينَ فَضَرَبَهُ عَبْدُ اللَّهِ ضَرْبَةً، وَوَقَعَ رَأْسُهُ بَيْنَ يَدَيْهِ، ثُمَّ سَلَبَهُ، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَى جَسَدِهِ، نَظَرَ إِلَى خُصْرِهِ كَأَنَّهُ السَّيَاطُ. وَأَقْبَلَ بِسِلَاحِهِ، وَدَرَعِهِ، وَبِيَضَّتِهِ، فَوَضَعَهَا بَيْنَ يَدَيِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ:

أُبَشِّرُ، يَا نَبِيَّ اللَّهِ بِقَتْلِ عَدُوِّ اللَّهِ أَبِي جَهْلٍ! فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: أَحَقًّا، يَا عَبْدَ اللَّهِ؟ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَهُوَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ خُمْرِ التَّعَمِّ- أَوْ كَمَا قَالَ. قَالَ: وَذَكَرْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ مَا بِهِ مِنَ الْأَثَرِ، فَقَالَ: ذَلِكَ ضَرْبُ الْمَلَايِكَةِ، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ:

قَدْ أَصَابَهُ جَحْشٌ مِنْ دَفْعِ دَفْعَتِهِ فِي مَادِيَةِ ابْنِ جُدْعَانَ، فَجَحَشَتْ رُكْبَتُهُ.

فَالْتَمِسُوهُ فَوَجَدُوا ذَلِكَ الْأَثَرَ. وَيُقَالُ إِنَّ أَبَا سَلَمَةَ بْنَ عَبْدِ الْأَسَدِ الْمَخْزُومِيَّ كَانَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يُلَاقِي السَّاعَةَ، فَوَجَدَ فِي نَفْسِهِ وَأَقْبَلَ عَلَى ابْنِ مَسْعُودٍ فَقَالَ: أَنْتَ قَتَلْتَهُ؟ قَالَ: نَعَمْ، اللَّهُ قَتَلَهُ.

قَالَ أَبُو سَلَمَةَ: أَنْتَ وَلَيْتَ قَتَلْتَهُ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: لَوْ شَاءَ لَجَعَلَكَ فِي كَمِهِ.

فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: فَقَدْ وَاللَّهِ قَتَلْتَهُ وَجَرَدْتَهُ. قَالَ أَبُو سَلَمَةَ: فَمَا عَلَامَتُهُ؟

⁸⁰ İbn Hişâm, es-Sîretü'n-nebeviyye, 1: 634-636.

قَالَ: شَامَةُ سَوْدَاءُ بَطْنُ فَحْزِهِ الْيَمَنِي. فَعَرَفَ أَبُو سَلَمَةَ النُّعْتِ، وَقَالَ: جَرَدْتَهُ! وَلَمْ يُجَرِّدْ فُرَيْشِي غَيْرُهُ! قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: وَاللَّهِ، إِنَّهُ لَمْ يَكُنْ فِي فُرَيْشٍ وَلَا فِي خُلَفَائِهَا أَحَدٌ أَعْدَى لِلَّهِ وَلَا لِرَسُولِهِ مِنْهُ، وَمَا أَعْتَذِرُ مِنْ شَيْءٍ صَنَعْتَهُ بِهِ.

فَأَسْكَبَتْ أَبُو سَلَمَةَ، فَسَمِعَ أَبُو سَلَمَةَ بَعْدَ ذَلِكَ يَسْتَغْفِرُ مِنْ كَلَامِهِ فِي أَبِي جَهْلٍ. وَفَرَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ بِقَتْلِ أَبِي جَهْلٍ، وَقَالَ: اللَّهُمَّ، قَدْ أَنْجَزْتَ مَا وَعَدْتَنِي، فَتَمِّمْ عَلَيَّ نِعْمَتَكَ!

وَقَالَ: قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ يَقُولُونَ: سَيَفُؤُ أَبِي جَهْلٍ عِنْدَنَا، مُحَلًى بِفَضَّةٍ، غَنِمَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ يَوْمَئِذٍ.

فَاجْتَمَعَ قَوْلُ أَصْحَابِنَا أَنَّ مُعَاذَ بْنَ عَمْرٍو وَابْنَيْ عَفْرَاءَ أَثْبَتُوهُ، وَضَرَبَ ابْنُ مَسْعُودٍ عُقْفَهُ فِي آخِرِ رَمَتِي، فَكُلَّ قَدْ شَرَكٍ فِي قَتْلِهِ.

قَالُوا: وَوَقَفَتْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ عَلَى مُصْرَعِ ابْنَيْ عَفْرَاءَ فَقَالَ: يَرْحَمُ اللَّهُ ابْنَيْ عَفْرَاءَ، فَإِنَّهُمَا قَدْ شَرَكَا فِي قَتْلِ فِرْعَوْنَ هَذِهِ الْأُمَةِ وَرَأْسِ أَيْمَةِ الْكُفْرِ! فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَنْ قَتَلَهُ مَعَهُمَا؟ قَالَ: الْمَلَائِكَةُ، وَذَاقَهُ ابْنُ مَسْعُودٍ، فَكُلَّ قَدْ شَرَكٍ فِي قَتْلِهِ.⁸¹

Değerlendirme: Bedir savaşından sonra Resûlullah (sav) Ebu Cehil'in durumunu merak eder ve ashabından onun akıbetini öğrenmelerini ister. Bunun üzerine ashaptan bir kısım insanlar Ebû Cehil'in cesedini bularak Hz. Peygamber'in önüne getirirler ve Resûlullah (sav), onun öldürüldüğünü görünce Rabbine hamd eder.

Ebu Cehil'in öldürülmesi olayını İbn İshâk ve Vâkıdî birbiriyle fazla benzerlik göstermeyen metinler vasıtasıyla nakleder. İbn İshâk'ın anlatımına göre onu savaş meydanında ilk gören kişi Muaz b. Amr b. el-Cemûh'tur. Muaz, onun üzerine atılarak baldırının yarısını koparır. Ebû Cehil'in oğlu İkrîme de Muaz'ı elinden veya kolundan yaralar; Muaz, kolunun kendisine rahatsızlık verdiğini görünce onu koparır. Ebû Cehil yaralanmıştır ancak henüz ölmemiştir. Onu yaralı vaziyette gören Muaviz b. Afra da ona saldırır ve ağır bir şekilde onu yaralar. Muaviz de daha sonra bu savaşta şehit olur. Daha sonra Abdullah b. Mesûd, onu can çekişir durumda savaş alanında görür. Ebû Cehil ile arasında bir konuşma geçer ve bu konuşmadan sonra Abdullah b. Mesûd onun başını keserek Resûlullah'a (sav) getirir. Böylece, İbn İshâk'ın anlatımına göre Ebû Cehil üç sahabînin ortak katkısı ile öldürülmüştür.

Vâkıdî'nin rivâyetine göre Ebû Cehil'in öldürülmesi Abdullah b. Mesûd'un anlatımı ile verilmiştir. O, hadiseyi İbn İshâk'ta geçmeyen sözlerle ayrıntılı olarak anlatır. Hatta onun rivâyetinde Ebû Cehil'in vücudundaki izlere kadar ayrıntıya yer verilir. Rivâyetin sonunda ise İbn İshâk'ın rivâyetinde geçen isimler yani Ebû Cehil'i öldüren isimler Vâkıdî'nin rivâyetinde de geçmektedir.

Sonuç itibariyle Ebû Cehil'in öldürülmesi iki siyer âlimi tarafından neredeyse tamamen farklı iki metinle verilmiştir. Ancak, Ebû Cehil'i öldüren sahabî isimleri her iki rivâyette de aynıdır. Bu nedenle Vâkıdî'nin bu rivâyette de selefi İbn İshâk'ın rivâyetinden gizli bir şekilde aktarım yapmadığı, her iki siyercinin de olayı kendi metinleriyle, bağımsız ifadeler kullanarak aktardıkları rahatça ifade edilebilir.

Buraya kadar ele aldığımız karşılaştırmalar Vâkıdî'nin "Dediler ki" ile başlayan rivâyetlerin İbn İshâk'taki karşılığı olan aktarımlardı. Hatırlanacağı üzere bu ifade ile başlayan nakillerde Vâkıdî'nin İbn İshâk'tan intihalde bulunmuş olabileceğine dair iddialar

⁸¹ Vâkıdî, *Kitabü'l-meğâzî*, 1: 89-91.

üzerine biz de yukarıdaki rivâyetleri bu tarz nakillerden seçtik. Bizim kanaatimize göre “Dediler ki” ifadesi Vâkıdî'ye mahsus bir yöntemdir ve iddia edildiği gibi o, gizli bir şekilde İbn İshâk'tan intihalde bulunmamıştır. Olayların anlatımında göze çarpan benzerlikler intihal boyutunda değildir. Aynı olayın iki siyerci tarafından kendilerine has üslub ve sened ile aktarılmış biçimidir.

Bundan sonraki rivâyet karşılaştırmaları ise Vâkıdî'nin İbn İshâk ile aynı râviden aktardıkları nakiller üzerinde bir intihal olup olmadığını araştırmak üzerine olacaktır.

6.8. Câbir ile Resûlullah (sav) arasında geçen Sohbet

İbn İshâk Rivâyeti:

(جَابِرٌ وَقِصَّتُهُ هُوَ وَجَمَلُهُ مَعَ الرَّسُولِ):

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَحَدَّثَنِي وَهْبُ بْنُ كَيْسَانَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ:

خَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ مِنْ نَحْلِ، عَلَى جَمَلٍ لِي ضَعِيفٍ، فَلَمَّا قَفَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: جَعَلْتُ الرِّقَاقَ تَمْضِي، وَجَعَلْتُ أَتَخَلَّفُ، حَتَّى أَدْرِكَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ:

مَالِكُ يَا جَابِرُ؟ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَبْطَأَ بِي جَمَلِي هَذَا، قَالَ: أَيْخُهُ، قَالَ:

فَأَخَذْتُهُ، وَأَنَاخَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ قَالَ: أَعْطِنِي هَذِهِ الْعَصَا مِنْ يَدِكَ، أَوْ أَقْطَعْ لِي عَصَا مِنْ شَجَرَةٍ، قَالَ: فَفَعَلْتُ. قَالَ: فَأَخَذَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَسَّهَ بِهَا نَخْسَاتٍ، ثُمَّ قَالَ: ارْكَبْ، فَارْكَبْتُ، فَخَرَجَ، وَالَّذِي بَعَثَهُ بِالْحَقِّ، يُوَاهِقُ نَاقَتَهُ مُوَاهِقَةً.

قَالَ: وَتَحَدَّثْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لِي: أَتَبِيعُنِي جَمَلُكَ هَذَا يَا جَابِرُ؟ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، بَلْ أَهْبَهُ لَكَ، قَالَ: لَا، وَلَكِنْ بَعْنِيهِ، قَالَ: قُلْتُ: فَسُمْنِيهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: قَدْ أَخَذْتُهُ بِدِرْهِمٍ، قَالَ: قُلْتُ: لَا.

إِذَنْ، تَعْبِئْنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: فَبَدِرْ هَمَيْنِ، قَالَ: قُلْتُ: لَا. قَالَ: فَلَمْ يَزَلْ يَرْفَعُ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ثَمَنِهِ حَتَّى بَلَغَ الْأَوْقِيَّةَ. قَالَ: فَقُلْتُ:

أَفَقَدْ رَضِيتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: نَعَمْ، قُلْتُ: فَهُوَ لَكَ، قَالَ: قَدْ أَخَذْتُهُ. قَالَ:

ثُمَّ قَالَ: يَا جَابِرُ، هَلْ تَزَوَّجْتَ بَعْدُ؟ قَالَ: قُلْتُ: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: أَتَيْتَ أُمَّ بَكْرًا؟ قَالَ: قُلْتُ: لَا، بَلْ ثَيْبًا، قَالَ: أَفَلَا جَارِيَةً تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ! قَالَ:

قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أَبِي أَصِيبَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ بَنَاتٍ لَهُ سَبْعًا، فَتَكَثَّمَتْ رَأَةً جَامِعَةً، تَجْمَعُ رُءُوسَهُنَّ، وَتَقُومُ عَلَيْهِنَّ، قَالَ: أَصَبْتُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، أَمَّا إِنَّا لَوْ قَدْ جِئْنَا صِرَارًا أَمَرْنَا بِجَزُورٍ فَفُجِرَتْ، وَأَقَمْنَا عَلَيْهَا يَوْمَنَا ذَاكَ، وَسَمِعْتُ بِنَا، فَفَقَصْتُ نَمَارِقَهَا. قَالَ: قُلْتُ: وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لَنَا مِنْ نَمَارِقٍ، قَالَ:

إِنَّهَا سَتَكُونُ، فَإِذَا أَنْتَ قَدِمْتَ فَأَعْمَلْ عَمَلًا كَيْسًا. قَالَ: فَلَمَّا جِئْنَا صِرَارًا أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِجَزُورٍ فَفُجِرَتْ، وَأَقَمْنَا عَلَيْهَا ذَلِكَ الْيَوْمَ، فَلَمَّا أَمْسَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ وَدَخَلْنَا، قَالَ: فَحَدَّثْتُ الْمَرْأَةَ الْحَدِيثَ، وَمَا قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: فِدُونُكَ، فَسَمِعْتُ وَطَاعَةً.

قَالَ: فَلَمَّا أَصْبَحْتُ أَخَذْتُ بِرَأْسِ الْجَمَلِ، فَأَقْبَلْتُ بِهِ حَتَّى أَخَذْتُهُ عَلَى بَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: ثُمَّ جَلَسْتُ فِي الْمَسْجِدِ قَرِيبًا مِنْهُ، قَالَ: وَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَرَأَى الْجَمَلَ، فَقَالَ: مَا هَذَا؟ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَذَا جَمَلٌ جَاءَ بِهِ جَابِرٌ، قَالَ: فَأَيْنَ جَابِرُ؟ قَالَ: فَدُعِيتُ لَهُ، قَالَ: فَقَالَ: يَا بَنَ أَخِي خُذْ بِرَأْسِ جَمَلِكَ، فَهُوَ لَكَ، وَدَعَا بِلَالًا، فَقَالَ لَهُ: اذْهَبْ بِجَابِرٍ، فَأَعْطِهِ أَوْقِيَّةً. قَالَ: فَذَهَبْتُ مَعَهُ، فَأَعْطَانِي أَوْقِيَّةً، وَزَادَنِي شَيْئًا يَسِيرًا. قَالَ: فَوَاللَّهِ مَا زَالَ يَنْمِي عِنْدِي، وَيَزِي مَكَانَهُ مِنْ بَيْتِنَا، حَتَّى أَصِيبَ أُمْسٍ فِيمَا أَصِيبَ لَنَا يَغْنِي يَوْمَ الْحَرَّةِ.⁸²

⁸² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2: 206-207.

Vâkıdî Rivâyeti:

قَالَ جَابِرٌ: وَإِنَّا لَنَسِيرُ إِلَى أَنْ أَدْرَكَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: مَا لَكَ يَا جَابِرُ؟
 فقلت: أُمِّي رَسُولُ اللَّهِ جَدِّي أَنْ يَكُونَ لِي بَعِيرٌ سَوِيٌّ، وَقَدْ مَضَى النَّاسُ وَتَرَكُونِي! قَالَ: فَأَنَاحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعِيرَهُ فَقَالَ: أَمَعَكَ مَاءٌ؟
 فقلت: نَعَمْ. فَجِئْتُهُ بِقَعْبٍ مِنْ مَاءٍ، فَفَقْتُ فِيهِ ثُمَّ نَضَحَ عَلَى رَأْسِهِ وَظَهْرِهِ وَعَلَى عَجْزِهِ، ثُمَّ قَالَ: أَعْطِنِي عَصَا. فَأَعْطَيْتُهُ عَصَاً مَعِيَ- أَوْ قَالَ قَطَعْتُ لَهُ عَصَاً مِنْ شَجَرَةٍ. قَالَ: ثُمَّ نَحَسَهُ، ثُمَّ قَرَعَهُ بِالْعَصَا، ثُمَّ قَالَ: ارْكَبْ يَا جَابِرُ. قَالَ: فَارْكَبْتُ. قَالَ: فَخَرَجَ، وَالَّذِي بَعَثَهُ بِالْحَقِّ، يُوَاهِقُ نَاقَتَهُ مُوَاهِقَةً مَا نَقَوْتُهُ نَاقَتَهُ.
 قَالَ: وَجَعَلْتُ أَتَحَدَّثُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ:
 يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ، أَتَزَوَّجْتُ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: بِكَرٍّ أَمْ تَنِيًّا؟ فقلت:
 تَنِيًّا. فَقَالَ: أَلَا جَارِيَةٌ تَلَاعِبُهَا وَتَلَاعِبُكَ! فقلت: يَا رَسُولَ اللَّهِ، بِأَيِّ وَأُمِّي إِنْ أَبِي أَصِيبَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ تِسْعَ بَنَاتٍ، وَتَزَوَّجْتُ امْرَأَةً جَامِعَةً تَلْمَسُ شَعْنَهُنَّ وَتَقُومُ عَلَيْهِنَّ. قَالَ: أَصَبْتُ. ثُمَّ قَالَ: إِنَّا لَوْ قَدِمْنَا صِرَارًا أَمَرْنَا بِجُرُورٍ فَتُجِرَتْ، وَأَقَمْنَا عَلَيْهَا يَوْمَنَا ذَلِكَ، وَسَمِعْتُ بِنَا فَفَقَصْتُ تَمَارِقَهَا. قَالَ، قُلْتُ: وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا لَنَا نَمَارِقُ. قَالَ: أَمَا إِنِّهَا سَتَكُونُ، فَإِذَا قَدِمْتُ فَاعْمَلْ عَمَلًا كَيْسًا. قَالَ، قُلْتُ: أَفَعَلْ مَا اسْتَطَعْتُ. قَالَ: ثُمَّ قَالَ: بِعْنِي جَمْلَكَ هَذَا يَا جَابِرُ. قُلْتُ: بَلْ هُوَ لَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ:
 لَا، بَلْ بِغَنِيهِ. قَالَ: قُلْتُ نَعَمْ، سُمْنِي بِهِ. قَالَ: فَإِنِّي أَخُذُهُ بِدِرْهَمٍ.
 قَالَ قُلْتُ: تَغْبِئُنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: لَا، لَعَمْرِي! قَالَ جَابِرٌ: فَمَا زَالَ يَزِيدُنِي دِرْهَمًا دِرْهَمًا حَتَّى بَلَغَ بِهِ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا- أُوقِيَةً- فَقَالَ: أَمَا رَضِيتُ؟ فقلت:
 هُوَ لَكَ. فَقَالَ: فَظَهْرُهُ لَكَ حَتَّى تَقْدَمَ الْمَدِينَةَ. قَالَ: وَيُقَالُ إِنَّهُ قَالَ «أَخُذُهُ مِنْكَ بِأُوقِيَةٍ وَظَهْرُهُ لَكَ» فَبَاعَهُ عَلَى ذَلِكَ. قَالَ: فَلَمَّا قَدِمْنَا صِرَارًا أَمَرَ بِجُرُورٍ فَتُجِرَتْ، فَأَقَامَ بِهِ يَوْمَهُ ثُمَّ دَخَلْنَا الْمَدِينَةَ.
 قَالَ جَابِرٌ: فقلتُ لِلْمَرْأَةِ: قَدْ أَمَرَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَعْمَلَ عَمَلًا كَيْسًا. قَالَتْ: سَمِعَا وَطَاعَةً لِأَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَدُونِكَ فَافْعَلْ. قَالَ: ثُمَّ أَصْبَحْتُ فَأَخَذْتُ بِرَأْسِ الْجَمَلِ فَانْطَلَقْتُ حَتَّى أَنْخَتُهُ عِنْدَ حُجْرَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَجَلَسْتُ حَتَّى خَرَجَ، فَلَمَّا خَرَجَ قَالَ: أَهَذَا الْجَمَلُ؟ قُلْتُ: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ الَّذِي اشْتَرَيْتُ. فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلَالًا فَقَالَ: اذْهَبْ فَأَعْطِهِ أُوقِيَةً، وَخُذْ بِرَأْسِ جَمْلِكَ يَا ابْنَ أَخِي فَهُوَ لَكَ. فَانْطَلَقْتُ مَعَ بِلَالٍ فَقَالَ بِلَالٌ: أَنْتَ ابْنُ صَاحِبِ الشَّعْبِ؟ فقلتُ: نَعَمْ. فَقَالَ: وَاللَّهِ لَأُعْطِيَنَّكَ وَلَأَزِيدَنَّكَ.
 فَرَادَنِي قَبْرًا أَوْ قَبْرَاطَيْنِ. قَالَ: فَمَا زَالَ ذَلِكَ يُثْمِرُ وَيَزِيدُنَا اللَّهُ بِهِ:
 وَنَعْرِفُ مَوْضِعَهُ حَتَّى أَصِيبَ هَا هُنَا قَرِيبًا عِنْدَكُمْ- يَعْنِي الْجَمَلَ.⁸³

Değerlendirme: İbn İshâk ve Vâkıdî'nin yukarıdaki rivâyeti Câbir b. Abdullah kanalı ile aktardıkları görülmektedir. Dolayısıyla bu aktarım Câbir b. Abdullah ortak rivâyetidir.

Sohbetin ilk bölümünde Câbir'in devesi geri kaldığı için Resûlullah (sav) Câbir'den bir sopa ister ve onunla deveye birkaç defa vurur böylece deve artık geride kalmaz. Vâkıdî'nin aktarımında sopa ile vurmada önce devenin üzerine su serpmiştir. Bu bilgi İbn İshâk'ta yoktur.

Sohbetin ikinci bölümünde Vâkıdî, selefi İbn İshâk'ın sırasını gözetmemiştir. Bu bölümde İbn İshâk, Câbir'in devesini satın almak ister ve onunla pazarlık yapar. Vâkıdî ise ikinci bölüme Câbir'in evliliği üzerine yapılan sohbet ile devam eder. Evlilik sohbeti İbn

⁸³ Vâkıdî, *Kitabü'l-meğâzî*, 1: 399-401.

İshâk'ta sohbetin üçüncü bölümündedir. Ancak sohbet devam ederken Vâkıdî, ara bilgilere yer verirken İbn İshâk'ın aktarımı daha kısa ve sadedir. Sohbetin son bölümünde iki siyerci birleşerek Bilal'in, Câbir'e devenin parasını vermesi ve bu paranın bereketlenmesi anlatılmaktadır.

Yukarıdaki rivâyet sahabî kısmında (Câbir b. Abdullah) aynı râvi tarafından aktarılmasına rağmen aynı ağızdan çıkmış bir rivâyet görüntüsü vermemektedir. Anlaşılan o ki, râvi Câbir'den sonra hikâyenin seyri değişmiş ve sohbet az da olsa farklı bir anlatıma bürünmüştür. Kanaatimizce Vâkıdî, bu rivâyetin sahabî kısmından sonrasını selefi İbn İshâk'tan tamamen farklı bir râvi zincirinden aktarmış, onun rivâyetini kopyalamamıştır.

6.9. İfk Hadisesi

Hz. Âişe'ye zina iftirası hem hadis hem de siyer kaynaklarında kendine yer bulan meşhur bir hâdisedir. Her iki siyer âlimi de bu olayı isnâd kullanarak nakletmişlerdir. Her ikisi de bu olayı Hz. Âişe'den nakletmiş; hatta Vâkıdî'nin, Ma'mer b. Râşid dışındaki râvileri İbn İshâk ile aynıdır. Birbirine çok yakın iki sened zinciri ile bu hâdise iki siyerci tarafından aktarılmıştır. Dolayısıyla, intihal için uygun bir zemin oluşmuştur. Bu yüzden intihalin olup olmadığı konusunda önemli bir veri saylayacağı için İfk hadisesini özellikle karşılaştırmak istedik. Bu karşılaştırmayı yaparken bu defa metinlerin tamamını almayıp sadece sened kısmını karşılaştırmayı yeterli görüyoruz çünkü uzun bir rivâyet olduğundan çalışmanın hacim olarak gereksiz şekilde büyümesinin önüne geçmek istedik. Değerlendirme bölümünde iki rivâyet arasında ne tür benzerlik ve farklılıkların olduğu orijinal metinden faydalanılarak aktarılmaya çalışılmıştır.

İbn İshâk Rivâyeti:

(شأن الرسول مع نسائه في سفره):

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ: وَحَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنْ نَفْسِهَا، حِينَ قَالَ فِيهَا أَهْلُ الْإِفْكِ مَا قَالُوا، فَكُلُّ قَدْ دَخَلَ فِي حَدِيثِهَا عَنْ هَؤُلَاءِ جَمِيعًا يَحْدِثُ بَعْضُهُمْ مَا لَمْ يَحْدِثْ صَاحِبُهُ، وَكُلُّ كَانَ عَنْهَا ثِقَةً، فَكُلُّهُمْ حَدَّثَ عَنْهَا مَا سَمِعَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا أَفْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ، فَأَيُّتُهُنَّ خَرَجَ سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا مَعَهُ، فَلَمَّا كَانَتْ غُرُوبُ بَنِي الْمُصْطَلِقِ أَفْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ، كَمَا كَانَ يَصْنَعُ، فَخَرَجَ سَهْمِي عَلَيْهِنَّ مَعَهُ، فَخَرَجَ بِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.⁸⁴

Vâkıdî Rivâyeti:

ذَكَرَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَأَصْحَابِ الْإِفْكِ:

حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ، قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: حَدَّثِينَا يَا أُمُّهُ حَدِيثُكَ فِي غُرُوبِ الْمُرَيْسِيِّع. قَالَتْ: يَا ابْنَ أَخِي، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا خَرَجَ فِي سَفَرٍ أَفْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ، فَأَيُّتُهُنَّ خَرَجَ سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا، وَكَانَ يُجِبُ أَلَا أَفَارِقُهُ فِي سَفَرٍ وَلَا حَضَرٍ. فَلَمَّا أَرَادَ غُرُوبَ الْمُرَيْسِيِّعِ أَفْرَعَ بَيْنَنَا فَخَرَجَ سَهْمِي وَسَهْمُ أُمِّ سَلَمَةَ، فَخَرَجْنَا مَعَهُ، فَعَتَمَ اللَّهُ أَمْوَالَهُمْ وَأَنْفُسَهُمْ، ثُمَّ انْصَرَفْنَا رَاجِعِينَ.

فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْزِلًا لَيْسَ مَعَهُ مَاءٌ وَلَمْ يَنْزِلْ عَلَى مَاءٍ. وَقَدْ سَقَطَ عَقْدُ لِي مِنْ عُقْقِي، فَأَخْبَرْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقَامَ بِالنَّاسِ حَتَّى أَصْبَحُوا، وَضَجَّ النَّاسُ وَتَكَلَّمُوا وَقَالُوا: اخْتَبَسَتْ عَائِشَةُ. وَأَتَى النَّاسُ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالُوا: أَلَا تَرَى إِلَى مَا صَنَعَتْ عَائِشَةُ؟ حَبَسَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، وَالنَّاسُ عَلَى غَيْرِ مَاءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ. فَصَاقَ بِذَلِكَ

⁸⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2: 297.

أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَجَاءَنِي مُعَيِّظًا فَقَالَ: أَلَا تَرَيْنَ مَا صَنَعْتَ بِالنَّاسِ؟ حَبَسْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسُ عَلَى غَيْرِ مَاءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ. قَالَتْ عَائِشَةُ:

فَعَاتَّبَنِي عِتَابًا شَدِيدًا وَجَعَلَ يَطْعُنُ بِيَدِهِ فِي خَاصِرَتِي، فَلَا يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحَرُّكِ إِلَّا مَكَانُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، رَأْسُهُ عَلَى فَخْذِي وَهُوَ نَائِمٌ.⁸⁵

Değerlendirme: İki siyer âlimi de olayı bizzat Hz. Âişe'nin ağzından, onun cümleleri ile nakletmektedirler. Ma'mer b. Râşid dışındaki râvilerin her iki rivâyette ortak olduğu görülüyor. Bu müşterek isnâda rağmen İbn İshâk, İfk olayının gerçekleştiği gazveyi Benî Müstalik olarak zikrederken Vâkıdî, gazvenin ismini el-Müveysî olarak vermektedir. Gazvenin ismi bile iki siyeri tarafından farklı isimle anılmıştır.

Hiz. Peygamber sefere çıkacağı zaman hanımları arasında kura çeker, kura hangisine çıkarsa onunla sefere çıkardı. İbn İshâk'ın rivâyetinde kura Hiz. Âişe'ye çıkarken Vâkıdî, Hiz. Âişe'nin yanında Ümmü Seleme'nin de ismini zikretmiştir. Görüldüğü gibi rivâyetlerde, gazvenin ismi ve Hiz. Peygamber'in eşleri konusunda bile isim farklılığı bulunmaktadır.

Hiz. Âişe, sefer dönüşü Medine yakınlarına geldiğinde gerdanını kaybettiğini fark eder ve bunu Hiz. Peygamber'e bildirir. O da gerdanlığın bulunması umuduyla kervanı bir süre bekletir. Ancak sahabe Hiz. Âişe'nin kendilerini ve Resûlullah'ı (sav) bekletmesinden rahatsız olurlar ve bunu dillendirirler. Rahatsızlığın nedeni kimsede su kalmamasıdır. Tam Medine yakınlarına gelmiş iken kervanın bekletilmesi kimsenin işine gelmemiştir. Bunun üzerine Hiz. Âişe'ye karşı sahabeden ve babası Hiz. Ebû Bekir'den sert tepki gelir. Böylece kâfilede bir huzursuzluk meydana gelir. Bu bilgi sadece Vâkıdî'nin rivâyetinde geçmektedir. Oysa genel İfk bilgisine göre Hiz. Âişe gerdanlığı kaybettiğini Resûlullah'a söylememiştir. Olayı Resûlullah sonradan öğrenmiştir.

Olayın gerçekleşme zamanı da iki rivâyet arasındaki farklılıklardandır. İbn İshâk'a göre olay Hendek savaşıdan sonra gerçekleşirken Vâkıdî, olayı Hendek savaşıdan önce zikretmiştir.

Vâkıdî'nin rivâyetindeki ziyadelerden biri de su sıkıntısı çekildiği için Allah Teâlâ'nın teyemmüm ayetini indirmesi bilgisidir. Teyemmümle ilgili herhangi bir malumat İbn İshâk rivâyetinde geçmemektedir.

Vâkıdî'nin rivâyetinde Hiz. Âişe bu gerdanlığı düğününde annesinin kendisine hediye ettiğini belirtmektedir ancak İbn İshâk rivâyetinde böyle bir bilgi yoktur.

Hiz. Peygamber olaydan sonra Hiz. Âişe ile ilgili insanların fikrini almıştır. Fikrini aldığı sahabîden birisi de Hiz. Ali'dir. Hiz. Âişe ile ilgili kimse olumsuz bir fikir beyan etmezken Hiz. Ali'nin Resûlullah'a: "Onu boş ve başka biriyle evlen" demesi Vâkıdî'nin ziyade bilgilerindendir. Hiz. Peygamber'in Hiz. Âişe hakkında fikrini aldığı bir diğer isim de eşi Hiz. Zeynep'tir. O, Hiz. Âişe ile konuşmadığını ifade etmektedir. Oysa İbn İshâk'ın rivâyetinde böyle bir bilgi yoktur. Zikrettiğimiz hususlar dışında olay genel olarak iki siyer âlimi tarafından birbirine benzer ifadelerle aktarılmıştır.

⁸⁵ Vâkıdî, *Kitabü'l-meğâzî*, 2: 426-427.

Sonuç olarak İfk hadisesini İbn İshâk, diğer hadis ve siyer kaynaklarında geçen bilgilere paralel ifadeler kullanırken Vâkıdî bu olayı ekstra bilgiler ve ayrıntılar ilave ederek sunmaktadır. Kanaatimizce Vâkıdî, İfk hadisesini İbn İshâk yerine onun çağdaşı olan Ma'mer b. Râşid'den nakletmeyi tercih etmiştir.

6.10. Hayber'de Müslümanların Koyun Sürüsünden İstifade Etmesi

İbn İshâk Rivâyeti:

(أَمْرُ أَبِي الْيُسْرِ كَعْبِ بْنِ عَمْرِو):

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَحَدَّثَنِي بُرَيْدَةُ بْنُ سُفْيَانَ الْأَسْلَمِيُّ، عَنْ بَعْضِ رِجَالِ بَنِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي الْيُسْرِ كَعْبِ بْنِ عَمْرِو، قَالَ: وَاللَّهِ إِنَّا لَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَيْبَرِ ذَاتِ عَشِيَّةٍ، إِذْ أَقْبَلْتُ غَنَمَ لِرَجُلٍ مِنْ يَهُودٍ ثَرِيدُ جِصْنِهِمْ، وَتَحْنُ مُحَاصِرُوهُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ رَجُلٌ يُطْعِمُنَا مِنْ هَذِهِ الْغَنَمِ؟ قَالَ أَبُو الْيُسْرِ: فَقُلْتُ: أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: فَافْعَلْ، قَالَ:

فَخَرَجْتُ أَشْتَدُّ مِثْلَ الظِّلِّيمِ، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَوْلِيًا قَالَ: اللَّهُمَّ أَمْتِعْنَا بِهِ، قَالَ: فَأَذْرَكْتُ الْغَنَمَ وَقَدْ دَخَلْتُ أَوْلَاهَا الْحِصْنَ، فَأَخَذْتُ شَاتَيْنِ مِنْ أُخْرَاهَا، فَاحْتَضَنْتُهُمَا تَحْتَ يَدَيَّ، ثُمَّ أَقْبَلْتُ بِهِمَا أَشْتَدُّ، كَأَنَّهُ لَيْسَ مَعِيَ شَيْءٌ، حَتَّى أَلْقَيْتُهُمَا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَذَبَحُوهُمَا فَأَكَلُوهُمَا، فَكَانَ أَبُو الْيُسْرِ مِنْ آخِرِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلَاكًا، فَكَانَ إِذَا حَدَّثَ هَذَا الْحَدِيثَ بَكَى، ثُمَّ قَالَ: أَمْتِعُوا بِي، لَعَمْرِي، حَتَّى كُنْتُ مِنْ آخِرِهِمْ هَلَاكًا⁸⁶

Vâkıdî Rivâyeti:

وَكَانَ أَبُو الْيُسْرِ يُحَدِّثُ أَنَّهُمْ حَاصَرُوا حِصْنَ الصَّعْبِ بْنِ مُعَاذٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، وَكَانَ حِصْنًا مَنِيْعًا، وَأَقْبَلْتُ غَنَمَ لِرَجُلٍ مِنَ الْيَهُودِ تَرْتَعُ وَرَاءَ جِصْنِهِمْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ رَجُلٌ يُطْعِمُنَا مِنْ هَذِهِ الْغَنَمِ؟

فَقُلْتُ: أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَخَرَجْتُ أَسْعَى مِثْلَ الظِّلِّيمِ، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَوْلِيًا قَالَ: اللَّهُمَّ مَتِّعْنَا بِهِ! فَأَذْرَكْتُ الْغَنَمَ وَقَدْ دَخَلَ أَوْلَاهَا الْحِصْنَ، فَأَخَذْتُ شَاتَيْنِ مِنْ أُخْرَاهَا فَاحْتَضَنْتُهُمَا تَحْتَ يَدَيَّ، ثُمَّ أَقْبَلْتُ أَعْدُو كَأَن لَيْسَ مَعِيَ شَيْءٌ حَتَّى أَنْتَيْتُ بِهِمَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، فَأَمَرَ بِهِمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَبَحَتَا ثُمَّ قَسَمَهُمَا، فَمَا بَقِيَ أَحَدٌ مِنَ أَهْلِ الْعَسْكَرِ الَّذِينَ هُمْ مَعَهُ مُحَاصِرِينَ الْحِصْنَ إِلَّا أَكَلَ مِنْهَا. فَقِيلَ لِأَبِي الْيُسْرِ: وَكَمْ كَانُوا؟ قَالَ: كَانُوا عَدَدًا كَثِيرًا. فَيَقَالُ:

أَيَّنَ بَقِيَّةُ النَّاسِ؟ فَيَقُولُ: فِي الرَّجِيعِ بِالْمَعْسُكِرِ. فَسَمِعَ أَبُو الْيُسْرِ - وَهُوَ شَيْخٌ كَبِيرٌ - وَهُوَ يَبْكِي فِي شَيْءٍ غَاطَهُ مِنْ بَعْضِ وَلَدِهِ، فَقَالَ: لَعَمْرِي بَقِيْتُ بَعْدَ أَصْحَابِي وَمَتَّعُوا بِي وَمَا أَمْتَعُ بِهِمْ! لِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

اللَّهُمَّ مَتِّعْنَا بِهِ!

فَبَقِيَ فَكَانَ مِنْ آخِرِهِمْ⁸⁷

Değerlendirme: Yukarıdaki rivâyeti iki siyer âlimi de Ebû'l-Yeser isimli bir sahabîden nakletmişlerdir. Hayber Gazvesinde geçen haberde Hz. Peygamber ve ashabının bir kaleyi muhasara ettikleri sırada kaleye giren koyun sürüsünden Ebû'l-Yeser isimli sahabînin iki koyunu kaparak getirmesi anlatılmaktadır.

Hiz. Peygamber'in koyun sürüsünü görünce "Kim bizi bu koyunlarla doyuracak" sözü iki rivâyette de birebir aynı ifadelerle aktarılmıştır. Olayın kahramanı Ebû'l-Yeser İbn İshâk'ın ifadesine göre deve kuşu gibi; Vâkıdî'nin aktarımına göre geyik/ceylan gibi fırlayarak sürünün sonundan iki koyunu yakalamıştır.

Vâkıdî'nin rivâyetinde orada bulunan Müslümanların sayısı ve o sırada Müslüman karargâhının nerede olduğu bilgisi yer almaktadır; bu bilgiyi İbn İshâk'ın rivâyetinde

⁸⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2: 335-336.

⁸⁷ Vâkıdî, *Kitabü'l-meğâzî*, 2: 660.

göremiyoruz. Haberi anlatan Ebû'l-Yeser'in son vefat eden sahabî olduğu her iki rivâyette de geçmektedir.

Yukarıdaki haber aynı sahabîden nakledilmesine rağmen metinlerdeki yer yer ifade farklılıkların olması, Vâkıdî'nin birçok rivâyetinde olduğu gibi olayı daha canlı ve akıcı aktarması, aynı zamanda haberin içinde ek bilgilere yer vermesi bizce bu rivâyette de intihal olmadığının işaretleridir.

SONUÇ

İbn İshâk ve Vâkıdî kendilerinden sonra gelen İslam târihçilerini etkileyen iki önemli siyer müellifidir. İbn İshâk Hicri 80-151 yılları arasında Vâkıdî ise Hicri 130-207 yılları arasında yaşamıştır. Her ikisi de Medine'de doğmalarına rağmen sonraki yıllarda bu şehirden ayrılmışlardır. Vâkıdî'nin, İbn İshâk'ın talebesi olduğunu söyleyen yazarlar varsa da bu hususta kaynaklarda net bir bilgiye ulaşamıyoruz. Doğrudan birbirleri ile görüştüklerine dair açık bir bilgi elimizde mevcut değil.

Vâkıdî, hadis usûlcüleri tarafından ağır bir şekilde tenkit edilmiştir. Münekkitler genel anlamda onun hadis konusundaki rivâyetlerine itibar etmezler. Ancak o, siyer ve meğâzî alanında otorite olarak görülmektedir. İbn İshâk ile çağdaş olması da aralarında birtakım iddiaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. O iddiaların belki de en ağırı selefinden intihal yaptığı savıdır. Yaptığımız araştırma ve rivâyet karşılaştırmalarının sonucunda bizim kanaatimiz onun İbn İshâk'tan gizli yolla rivâyet nakletmediği yönündedir. Bu hususta ortaya atılan delillerin bilim insanlarını, onun intihal yaptığına ikna edecek düzeyde olmadığı görüşündeyiz.

Vâkıdî'nin İbn İshâk'ı rakip olarak görmesi, onu siyerde geçmek istemesi çok doğal bir durumdur. Âlimler arasındaki rekabet geçmişte olduğu gibi günümüzde de vardır; gelecekte de olacaktır. Bağdat gibi önemli bir ilim ve kültür merkezinde kadılık yapmış bir âlimin aralarındaki rekabet nedeniyle selefi bir âlimden intihalde bulunduğunu iddia etmek bizce bilimsel olmaktan uzaktır. Bize göre Vâkıdî rivâyetlerini, İbn İshâk yerine başka bir râvi ile nakletmeyi tercih etmiştir. Bu râvi çoğunlukla Ma'mer b. Râşid olarak karşımıza çıkmaktadır. Şu gerçeği de unutmayalım ki ilmî rekabet nedeniyle İbn İshâk, Musâ b. Ukbe'yi eserinde zikretmemiştir. Aynı gerekçeyle Vâkıdî de *Kitâbü'l-Meğâzî*'sinde İbn İshâk'ı zikretmemiştir.

KAYNAKÇA

Ataş, Haci. *Siyer ve Hadis Kaynaklarında Kitabu'l-Meğâzî*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018.

Aktulum, Kubilây. *Metinler Arası İlişkiler*. 2. Baskı. Ankara: Öteki Yayınları, 2000.

Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. 14 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Ts.

Çelik, Ali. "Târih Yazıcılığında İsnâd'ın Kullanılışı ya da Rivâyetçi Metod". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/2 (2003)

Fayda, Mustafa. "İbn İshâk". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 20: 93-96. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Fayda, Mustafa. "Vâkıdî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42: 471-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Hitti, Philip. *Siyasi ve Kültürel İslam Târihi*. Trc. Salih Tuğ. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989.

Hizmetli, Sabri. *İslam Târihi (İlk Dönem)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1999.

Jones, Marsden. *Kitâbü'l-Meğâzî (Mukaddime)*, Trc. Musa K. Yılmaz. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2014.

Jones, Marsden. "İntihal Açısından İbn İshâk ve Vâkıdî'ye Göre Âtike'nin Rüyası ve Nahle Seriyyesi". Trc. Kasım Şulul. *Dokuz Eylül ÜİF Dergisi* 16 (İzmir 2002): 309-328.

İbn Hacer. *Tehzîbü't-Tehzîb*. Thk. Halîl E'mûn Şiyhen - Ömer es-Selâmî - Ali b. Mesûd, 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1417/1996.

İbn Haldun. *Mukaddime*. Haz. Sülüymân Uludağ. 5. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.

İbn Hişâm. *Sîretü'n-Nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Seka - İbrahim Ebyârî - Abdulhafîz Şeybî. 2 Cilt. Mısır: Şeriketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1375/1955.

İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr. *Sîretü İbn İshâk*. Thk. Muhammed Hamîdullah. Konya: 1981.

İbn Seyyidinnâs. *Uyûnu'l-eser fi fûnûni'l-meğâzî ve's-şemâilî ve's-siyer*. Thk. Muhammed el-İd el-Hatrâvi - Muhyiddin Mestû. 1. Baskı. 2 Cilt. Mektebetu dâri't-turâs, 1992.

İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed. *Tabakâtu'l-Kübrâ*. Tkd. İhsan Abbâs. 9 Cilt. Beyrut: Dârü Sâdir, Ts.

İmtiyaz, Ahmed. "Bir Muhaddis Olarak Vâkıdî". Trc. Ramazan Özmen. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2000): 429-439.

Kafesoğlu, İbrahim. "Târih İlmi ve Bizde Târihçilik". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Târih Dergisi* (Mart 1962 - Eylül 1963): 1-16.

Kâsımî, C. *Kavâidü't-Tahdîs*, Beyrut: Dâru ihyâi's-sünneti'n-nebeviyye, 1399/1979.

Koçyiğit, Talat. *Hadis Târihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977.

Rabson, James. "İbn İshâk'ın İsnâd Kullanışı (1)". Trc. Talat Koçyiğit. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1963): 117-126.

Severcan, Şefaettin. "Rivâyetlerin Bilimselliği (Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi)". *İSTEM* 5/9 (2007): 21-36.

Şeşen, Ramazan. *Müslümanlarda Târih Coğrafya Yazılışı*. İstanbul: İSAR, 1998.

Şulul, Kasım. *İlk Siyer ve Meğazî Müelliflerinden Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî-Hayati, Eserleri, Tarihçiliği ve Etkileri*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1996.

Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

Özdemir, Mehmet. "Siyer Yazıcılığı Üzerine". *Milel ve Nihal, İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Eylül - Aralık 2007): 129-162.

Özdemir, Veysel. "Buhârî'nin Meğazî Rivâyetlerinde Tesâhülünün Olup Olmadığı ile İlgili Değerlendirmeler". *Ekev Akademi Dergisi* 18/58 (Kış 2014): 395-453.

Taberî. *Târihü'l-ümem ve'l-mülûk*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-arabî, Ts.

Togan, Z. Velidi. *Târihte Usûl*. İstanbul: Enderun, 1985.

Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara, 1992.

Ünalan, Abdullah. "İbn İshâk ve Hadis Rivâyetlerindeki Yeri". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 2 (Kasım 2009): 97-113.

X. "İbn İshâk'ın Hayatı". Trc. Mustafa Sabri Küçükaşçı. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Ocak 1996): 181-187.

Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *Kitâbu'l-Meğâzî*. Thk. Marsden Jones. 3. Baskı. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1984.

Vâkıdî. *Kitâbu'r-Ridde* (Ahmed b. Muhammed b. A'sem el-Kûfî rivâyeti). Thk. Yahyâ Vüheyb el-Cebûrî. 1. Baskı. Beyrut: Dârü'l-garbi'l-islâmî, 1410/1990.

Zehebî. *Siyerü â'lâmi'n-nübelâ*. Thk. Şuayb el-Arnâvût - Muhammed Nuaym el-Urkusûsî. 9. Baskı. 23 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1413.

Zehebî. *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, Thk. A. Muhammed Muavvîd - A. Ahmed Abdulmevcûd - Abdulfettah Ebu Sünne. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-ilmiyye, 1995.